

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
« ____ » _____ 2024 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр»
на тему: «Соціально-економічний розвиток України в контексті поглиблення
євроінтеграційних процесів»

Студента економіко-правового факультету
спеціальності 292 «Міжнародні економічні
відносини»
освітнього ступеня «Магістр»
Альбермаха Степана Степановича
Науковий керівник:
Омельченко Ганна Петрівна, к.е.н., доцент
Рецензент: Гапеева О.М., д.е.н., професор
кафедри економіки та економічної безпеки
Університету митної справи та фінансів

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 2024 р.

Київ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕРГАЦІЇ.....	6
1.1. Регіональна економічна інтеграція: сутність та передумови....	6
1.2. Дискурс розвитку європейської інтеграції.....	14
1.3. Методи оцінки міжнародної економічної інтеграції.....	25
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС.....	34
2.1. Позиції країн ЄС та України в глобальній економічній системі.....	34
2.2. Оцінка торговельного співробітництва України з країнами ЄС.....	43
2.3. Розвиток напрямів співпраці України з країнами ЄС в умовах війни	52
Висновки до другого розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ ДО ЄС.....	60
3.1. Прогнози соціально-економічного розвитку ЄС та України.....	60
3.2. Виклики від розширення для ЄС та України	68
Висновки до третього розділу.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

В сучасному турбулентно глобалізованому світі інтеграційні процеси залишаються рушійними силами соціально-економічного розвитку країн-учасниць. Рівень інтеграції, який бере участь в економічному регіоналістському проекті, може надзвичайно варіюватися від слабкої асоціації до складного, глибоко інтегрованого, транснаціоналізованого економічного простору. Саме своїм політичним виміром економічна інтеграція відрізняється від ширшої ідеї регіоналізму загалом. Незважаючи на те, що економічні рішення безпосередньо стосуються внутрішньополітичного питання розподілу ресурсів, економічний регіон може бути розгорнутий урядом-учасником як технократичний інструмент для просування чітко визначеного та обмеженого економічного порядку денного, не вимагаючи більш ніж мінімального політичного узгодження чи розмивання офіційного державного суверенітету. Таким чином, об'єднуючим фактором у різних формах економічного регіоналізму є бажання держав-учасниць використовувати ширше, транснаціоналізоване відчуття простору для просування національних економічних інтересів. З огляду на те, що економічна інтеграція є важливою рушійною силою зростання, створення робочих місць і процвітання та прагнення України приєднатися до найпотужнішого інтеграційного об'єднання у світі (Європейського Союзу) її дослідження залишається надзвичайно актуальним.

Дослідженню інтеграційних процесів присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених: М. Фаррела, К. Еліасена, Р. Камані, Р. Капелло, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Геєця, М. Долішнього, Д. Лук'яненко, Н. Мікули, А. Ревенка, В. Сіденка, О. Шарова та інших

Нові виклики сучасності чинять вплив на розвиток інтеграційних процесів на соціально-економічного розвитку країн у всьому світі, зокрема в Європі, що обумовлює необхідність подальших досліджень.

Метою кваліфікаційної роботи є оцінка якісних показників соціально-економічного розвитку у контексті приєднання України до Європейського Союзу.

Об'єктом дослідження є інтеграційна співпраця країн в європейському регіоні.

Предметом дослідження є особливості соціально-економічного розвитку України в умовах євроінтеграції.

У відповідності до мети в кваліфікаційній роботі поставлено та вирішено наступні завдання.

- дослідити теоретичні аспекти міжнародної економічної інтеграції;
- визначити позиції країн ЄС та України в глобальній економічній системі;
- оцінити торговельне співробітництво України з країнами ЄС;
- проаналізувати розвиток напрямів співпраці в умовах війни;
- здійснити прогнозування соціально-економічного розвитку ЄС та України;
- окреслити виклики від розширення для ЄС та України.

Теоретичну основу дослідження становлять навчальні посібники, наукові статті, журнали, закони України з питань інтеграційної політики України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України.

Інформаційною базою дослідження стали звіти Державної служби статистики України, Міністерства Фінансів України, наукові дослідження і публікації українських та зарубіжних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, спеціалізованої періодичної преси, звіти міжнародних організацій та електронні ресурси світової мережі Internet.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи і прийоми пізнання, основним з яких є діалектичний метод, на основі якого інтеграційні процеси розглядаються в сукупності їх соціального змісту й економічної форми. В основу методології дослідження покладено системний

підхід до вивчення проблем міжнародної економічної інтеграції. У межах цього підходу в роботі використовувались такі методи: метод синтезу та узагальнення, системно-структурний і ретроспективний методи (для визначення теоретичних засад світових інтеграційних в сучасних умовах); статистичний та аналітичний методи (для аналізу соціально-економічного розвитку України в контексті поглиблення євроінтеграційних процесів); методи системного аналізу та синтезу (для визначення перспектив від поглиблення європейської інтеграції для України та викликів від розширення для ЄС).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що систематизовані в роботі особливості та закономірності соціально-економічного розвитку України та країн ЄС можуть бути використані при подальшому аналізі та розробці векторів співпраці.

Обґрунтованість та достовірність отриманих результатів дослідження забезпечуються коректністю постановок мети дослідження та задач, застосуванням апробованих аналітичних методів їх вирішення, підтверджуються достатньою відповідністю розрахункових і фактичних статистичних даних.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, що містить 53 джерела. Основний текст роботи виконано на 87 сторінках, який містить 11 таблиць, 19 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕРГАЦІЇ

1.1. Регіональна економічна інтеграція: сутність та передумови

Економічна інтеграція — це угода між державами, яка зазвичай включає зменшення або усунення торгових бар'єрів і координацію монетарної та фіскальної політики. Економічна інтеграція має на меті скоротити витрати як для споживачів, так і для виробників і збільшити торгівлю між країнами, що беруть участь у угоді [1].

Економічну інтеграцію іноді називають регіональною інтеграцією, оскільки вона часто відбувається між сусідніми державами.

Коли регіональні економіки погоджуються на інтеграцію, торгові бар'єри спадають, а економічна та політична координація посилюється.

Фахівці в цій галузі виділяють сім етапів економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, економічний і валютний союз і повна економічна інтеграція. Останній етап являє собою повну гармонізацію фіскальної політики та повний валютний союз.

Переваги економічної інтеграції поділяються на три категорії: створення торгівлі, можливості працевлаштування, консенсус і співпраця.

Якщо говорити точніше, економічна інтеграція, як правило, призводить до зниження вартості торгівлі, покращення доступності товарів і послуг і їхнього ширшого вибору, а також підвищення ефективності, що призводить до підвищення купівельної спроможності [2].

Економічна інтеграція може зменшити витрати на торгівлю, покращити доступність товарів і послуг і збільшити купівельну спроможність споживачів у країнах-членах.

Можливості працевлаштування, як правило, покращуються, оскільки лібералізація торгівлі веде до розширення ринку, обміну технологіями та транскордонних інвестицій. Політична співпраця між країнами також може покращитися завдяки міцнішим економічним зв'язкам, які створюють стимул для мирного вирішення конфліктів і ведуть до більшої стабільності.

Витрати економічної інтеграції

Незважаючи на переваги, економічна інтеграція має витрати. Вони діляться на три категорії:

- Відволікання торгівлі. Тобто торгівля може бути спрямована від нечленів до членів, навіть якщо це економічно згубно для країни-члена.
- Розмивання національного суверенітету. Члени економічних союзів, як правило, зобов'язані дотримуватися правил торгівлі, грошово-кредитної політики та фіскальної політики, встановлених невиборним органом зовнішньої політики.
- Зміщення та скорочення зайнятості. Економічна інтеграція може змусити компанії перемістити свої виробничі операції в регіони економічного союзу, де ціни на робочу силу нижчі. І навпаки, працівники можуть переїхати до регіонів з кращими зарплатами та можливостями працевлаштування.

Оскільки економісти та політики вважають, що економічна інтеграція приносить значні вигоди, багато установ намагаються виміряти ступінь економічної інтеграції в країнах і регіонах. Методологія вимірювання економічної інтеграції зазвичай включає численні економічні показники, включаючи торгівлю товарами та послугами, транскордонні потоки капіталу, трудову міграцію та інші. Оцінка економічної інтеграції також включає заходи інституційної відповідності, такі як членство в профспілках і силу інститутів, які захищають права споживачів та інвесторів.

Ступінь, до якого регіон поглибить свою економічну інтеграцію та прийме характеристики наднаціональної держави, частково залежить від факторів, які спонукають держави почати процес регіоналізації. Можна виділити чотири широкі причини для економічної інтеграції [3].

Реактивний регіоналізм. Реактивний регіоналізм також називають оборонним регіоналізмом, припускаючи, що держави обирають економічну інтеграцію для захисту своїх спільних інтересів від конкретної або туманної зовнішньої загрози. В історичному контексті реактивний регіоналізм розглядався країнами, що розвиваються, як техніка створення великих внутрішніх ринків, необхідних для підтримки промислових секторів, що зароджуються [4]. Хоча занепад стратегій імпортозамінної індустріалізації та зростання неолібералізму значно зменшили протекціоністський аспект реактивного регіоналізму, ідея забезпечення загального рівня захисту для внутрішніх виробників залишається в інтеграційних проектах, таких як південноамериканський торговельний блок MERCOSUR.

Більш поширеним мотивом сучасних проектів економічної інтеграції є логіка оборонного регіоналізму. Тут держави-учасниці реагують на загрози, які усвідомлюються в міжнародному економічному середовищі. У деяких випадках, наприклад, участь Канади в Північноамериканській угоді про вільну торгівлю (НАФТА), шлях регіональної економічної інтеграції застосовувався, щоб запобігти ізоляції країни в глобальній економічній системі, яка, здавалося, все більше дрейфувала до серії великих економічних блоків. Інші регіональні угруповання, такі як Андське співтовариство та Меркосур, виникли частково як спроба використати розширений внутрішній ринок як приманку для залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у все більш конкурентному міжнародному інвестиційному кліматі. У будь-якому випадку спільним елементом є те, що країни-учасниці прагнуть використовувати свою сукупну економічну масу та щільність для захисту спільних інтересів і пом'якшення зовнішньої вразливості.

Мир і безпека. Найпоширенішим прикладом економічної інтеграції, що виникає як частина зусиль із забезпечення миру та безпеки, є Європейський Союз (ЄС). Як припускає школа неофункціоналістів, ідея полягає в тому, щоб збільшити економічне взаємопроникнення між колись ворогуючими країнами, прагнучи підвищити рівень взаємозалежності до

такого рівня, коли збройний конфлікт і тривала взаємна ізоляція стануть економічно неприйнятними. Це основоположне обґрунтування може або виникнути як консенсусна позиція між державами-учасниками, як це було частково в аргентинсько-бразильському зближенні в 1980-х роках і утворення Південно-Азіатської асоціації регіонального співробітництва (SAARC), або бути запропонованим як рішення для кінця бойових дій за допомогою акторів-посередників як ефективного методу розповсюдження потенційних конфліктів, як це іноді було у випадку з південноамериканською програмою інтеграції інфраструктури, розпочатою в 2000 році.

Ефективність. Захисний характер багатьох інтеграційних проектів у деяких випадках затьмарюється бажанням зменшити трансакційні витрати в межах регіонального простору, де зростають транснаціональні виробничі структури. Тут показовим є приклад Асоціації держав Південно-Східної Азії (ASEAN), де постійне зростання регіонального розподілу виробничих структур створює тиск для посилення матеріально-технічного та регуляторного співробітництва для полегшення обміну факторами виробництва. Важливо, що обґрунтування економічної інтеграції, спрямоване на ефективність, не обов'язково спричинить тиск на мобільність робочої сили та часто повністю відкидає різновиди політичних наближень, прихованих у глибших формах економічної інтеграції. Потенціал отримання прибутку від економічної співпраці в регіоні залишається домінуючим фактором, причому лише побічна увага приділяється поняттям соціальної чи політичної інтеграції.

Екстерналізація. Незважаючи на те, що економічна інтеграція рідко чітко формулюється як необхідність зовнішнього обґрунтування політично суперечливої політики, економічна інтеграція виникла як засіб, що використовується на внутрішній політичній арені [5]. У Південній Америці прагнення до проекту економічної інтеграції було одним із виправдань, використаних продемократичними фракціями в Аргентині та Бразилії наприкінці 1980-х років, щоб нейтралізувати тривалі заклики до повернення

до авторитаризму. Демократичні уряди в країнах, що розвиваються, також використовували необхідність дотримання регіональних зобов'язань як виправдання для прагнення та реалізації моделі Вашингтонського консенсусу неолібералізм. Особливо важливим у цьому відношенні було скорочення державної підтримки місцевої промисловості, зниження високих тарифів і приватизація державних підприємств. Таким чином, національні уряди покладають провину за деякі з політично складних неоліберальних економічних програм, які проводилися в 1990-х роках, на необхідність виконання регіональних зобов'язань країни, при цьому інтеграційний проект представляється джерелом довгострокової та стійкої економіки. переваги, а також колективне покращення включення в міжнародну економіку.

Політичний фактор. Хоча економічна інтеграція призводить до регіоналізму як методу організації міждержавних відносин, який зосереджується на економічних питаннях, зрештою це політично мотивована концепція. Держави не потрапляють в економічний регіоналізм випадково. Натомість вони беруть участь у тривалих, тривалих і суто технічних дискусіях, щоб ретельно визначити політику та географічні кордони регіону. Управління регіоном, незалежно від того, наскільки воно призвело до економічної інтеграції, також постає потенційним джерелом тривалої політичної напруги між державами-членами. Різні рівні відносної економічної потужності, складності та глобальної конкурентоспроможності створюють основу для різних поглядів на те, як повинен працювати інтеграційний проект і як він має розвиватися з часом. Особливо суперечливою може бути роль опорної держави, держави з великим ринком, яка часто присутня в проекті економічної інтеграції та фактично забезпечує членську ренту іншим членам, поглинаючи збільшену частку їхнього експорту. Справа в тому, що, незважаючи на те, що економічний регіон заснований і обговорюється в термінах технократичної мови економіки, відносини влади та рівняння, типові для міжнародних відносин, залишаються, хоча й проявляються в іншій, іноді непрямій формі.

Становлення та прагнення до економічної інтеграції також може створити нові міжнародні виклики для держав-учасниць. Держави, що розвиваються, задіяні в оборонному регіоналістському проекті з метою покращення своїх колективних переговорних можливостей з державами, які переважають у глобальній політичній економіці, можуть зіткнутися зі стратегією «розділяй і володарюй» у міжрегіональних і багатонаціональних переговорах. Це накладає додаткові навантаження на стан прив'язки, щоб підтримувати міцність регіону. У деяких випадках це не є особливо значним викликом, оскільки вигоди від колективних переговорів на міжнародних форумах швидко переважають економічні вигоди, які пропонує група. У деяких аспектах це відображає тиху стратегію ЄС щодо заохочення економічної інтеграції та регіоналізму як стратегії внутрішнього розвитку та посилення політичної стабільності в регіонах, що розвиваються. Реальний приклад економічної інтеграції.

Оскільки торгова інтеграція між країнами посилюється, все частіше створюються угоди про вільну торгівлю (ЗВТ) і регіональні торговельні блоки (РТБ). Як випливає з назви, ці РТВ/ФТА є угодами, спрямованими на швидшу лібералізацію торгівлі на регіональному рівні [6].

Країни переконані, що торгівля є двигуном зростання, і вони шукають домовленостей, які сприяють торгівлі. СОТ – багатосторонній форум для лібералізації торгівлі, до якої входять 162 країни, була до недавніх часів найпопулярнішою. Але історія лібералізації торгівлі під керівництвом СОТ показує, що організація стикається з труднощами в подальшій лібералізації торгівлі через суперечливі інтереси великої кількості країн та виникнення торговельних війн.

Level of Integration	Free Trade Area	Customs Union	Common Market	Economic and (sometimes) Monetary Union	Political Union
Members agree to eliminate tariffs and non-tariff trade barriers with each other but maintain their own trade barriers with non-member countries. Examples: NAFTA, EFTA, ASEAN, Australia and New Zealand Closer Economic Relations Agreement (CER)					
Common external tariffs Example: MERCOSUR					
Free movement of products, labor, and capital Example: Pre-1992 European Economic Community					
Unified monetary and fiscal policy by a central authority Example: The European Union today exhibits common trade, agricultural, and monetary policies					
Perfect unification of all policies by a common organization; submersion of all separate national institutions Example: Remains an ideal; yet to be achieved					

Рис 1.1. Приклади регіональних торговельних блоків в світі

Це призвело до зацікавленості в лібералізації торгівлі в обмеженій кількості країн, які можуть бути регіонально близькими одна до одної. Ці регіональні домовленості про сприяння торгівлі виступають за більше зниження тарифів і скасування інших обмежень усередині групи, зберігаючи при цьому обмеження проти решти світу[7,8,9].

Хоча багато регіональних торговельних угод, таких як ЕС, НАФТА/USMCA та АСЕАН, були укладені до або приблизно під час утворення СОТ, процес створення РТБ продовжився. Сформоване Транстихоокеанське партнерство (ТРП) демонструє зростаючу прихильність до РТБ. Багато РТБ, такі як ТРП, хотіли б зробити просунутий рівень лібералізації торгівлі, і тому вони не задоволені повільними темпами лібералізації торгівлі в рамках СОТ.

Регіональні торговельні блоки або регіональні торговельні угоди (або угоди про вільну торгівлю) — це різновид регіональних міжурядових домовленостей, у яких країни-учасниці погоджуються зменшити або усунути бар'єри для торгівлі, такі як тарифні та нетарифні бар'єри. Таким чином, РТБ історично відомі тим, що сприяють торгівлі в регіоні шляхом зниження або скасування тарифів між країнами-членами.

Протягом останніх кількох десятиліть лібералізація міжнародної торгівлі відбувається серйозно через формування РТБ. Вони привертають широку увагу через багато важливих міжнародних подій. По-перше, зараз світ щосили намагається втекти від поточної фази великої рецесії. По-друге, це неспроможність СОТ вжити подальших заходів щодо лібералізації торгівлі.

EU, NAFTA/USMCA, ASEAN, SAFTA тощо є прикладами регіональної інтеграції. Тріада Північної Америки, Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону має найуспішніші торгові блоки. Підписане Транстихоокеанське партнерство є також потужним РТБ. Індія підписала ЗВТ з ASEAN у 2009 році. Одночасно країна підписала багато двосторонніх угод про ЗВТ.

Усі регіональні торгові блоки не мають однакового ступеня лібералізації торгівлі. Вони можуть відрізнятися з точки зору ступеня зниження тарифів, охоплення товарів і послуг, режиму транскордонних інвестицій між ними, угоди про рух робочої сили тощо.

Простою формою регіонального торгового блоку є зона вільної торгівлі. Зона вільної торгівлі — це тип торговельного блоку, визначена група країн, які погодилися скасувати тарифи, квоти та преференції на більшість (якщо не на всі) товарів і послуг, якими торгують між ними.

Від найнижчого до найвищого регіональна торгова інтеграція може варіюватися від простого зниження тарифів до прийняття єдиної валюти. Найпоширенішим типом регіонального торговельного блоку є угода про вільну торгівлю, за якою учасники скасовують тарифи в межах регіону. Нижче наведено основні типи регіональних економічних інтеграцій.

Преференційний торговий союз: тут дві або більше країн утворюють торговий клуб або союз і знижують тарифи на імпорт одна одної, тобто коли вони обмінюються тарифними преференціями та поступками.

Вільні профспілки чи асоціації : Країни-члени скасовують усі тарифи в межах профспілки, але зберігають свої індивідуальні тарифи щодо решти світу.

Митний союз: країни скасовують усі тарифи всередині країни та запроваджують загальні зовнішні тарифи проти решти світу.

Спільний ринок: на додаток до митного союзу необмежений рух усіх факторів виробництва, включаючи робочу силу, між країнами-членами. У випадку Європейського спільного ринку після отримання візи можна працевлаштуватися у Франції, Німеччині або в будь-якій іншій країні-члені з обмеженими обмеженнями.

Економічний союз: Економічний союз є найвищою формою економічного співробітництва. Окрім спільного ринку, існує спільна валюта, спільна фіскальна та монетарна політика, політика валютного курсу тощо. Європейський Союз є прикладом економічного союзу. У Європейському валютному союзі існує лише одна валюта – євро.

Наразі із загальної кількості регіональних торговельних угод найбільш поширеними є ЗВТ, на які припадає майже 90 відсотків.

Проте, Європейський Союз (ЄС) який був створений у 1993 році і включав 27 держав-членів у 2022 році залишається найпотужнішим інтеграційним об'єднанням. З 1999 року 19 із цих країн прийняли євро як спільну валюту. Згідно з даними Світового банку, у 2020 році на ЄС припадало приблизно 18% світового валового внутрішнього продукту.

Великобританія в 2016 році проголосувала за вихід з ЄС. У січні 2020 року британські законодавці та Європейський парламент проголосували за прийняття виходу Сполученого Королівства. Велика Британія офіційно вийшла з ЄС 1 січня 2021 року.

1.2. Дискурс розвитку європейської інтеграції

За останні 25 років Європа пережила кілька важливих поштовхів до інтеграції — падіння Берлінської стіни в 1989 році, хвиля країн Центральної Європи, які приєдналися до Європейського Союзу в 2004 році, і запровадження євро в 1999 році. Європейський Союз є найглибшим і

найуспішнішим інтеграційним експериментом в історії. Це єдиний ринок для торгівлі, послуг, інвестицій і руху працівників із суворими правилами конкуренції, які забезпечують рівні умови гри, і складну наднаціональну політичну структуру, що складається з Європейської Комісії (подібної до виконавчої влади), Ради ЄС (схожий на Сенат США) та Європейський парламент (єдине місце, де громадяни здійснюють пряму демократію та на наднаціональному рівні, еквівалентне Палаті представників США). Крім того, Європейський Союз із майже 450 мільйонами споживачів має ринок, більший за ринок Сполучених Штатів, де налічується 335 мільйонів. Вона також має єдину валюту, євро, і єдиний голос у таких питаннях, як торгівля чи сільськогосподарська політика.

Незважаючи на те, що Європа є набагато більшою та населенішою, ніж лише Європейський Союз, проте саме ЄС був центром європейської інтеграції, зв'язуючи країни, які колись перебували в конфлікті, і пропонував переваги далеко за межами своїх кордонів — як ключовий торговельний та інвестиційний партнер по всій Європі та як потужний каталізатор фундаментальних економічних та управлінських реформ.

Останні кілька років були складними, і попереду, безсумнівно, будуть нові труднощі. Криза виявила слабкі сторони регіональної архітектури та національної політики, водночас послабивши політичну підтримку тісніших зв'язків. Але наразі інтеграція принесла Європі значні переваги та продовжує вказувати шлях уперед.

Понад шість десятиліть тому шість країн Західної Європи (Бельгія, Франція, Західна Німеччина, Італія, Люксембург та Нідерланди) вирішили зробити крок далі в економічній співпраці. Бачення батьків-засновників ЄС, яке втілювалося в Декларації Шумана в 1950 році, полягало в тому, щоб пов'язати свої економіки — включно з економікою Західної Німеччини, що відновлювалася — настільки тісно, щоб війна стала неможливою.

Історія Європейського Союзу була одномоментно і великим і маленьким кроком до дедалі тіснішої інтеграції. На початку лідери вирішили

об'єднати свої ключові галузі воєнних і повоєнних років: виробництво вугілля та сталі. Тарифи були знижені, субсидії урізані, а національні картелі ліквідовані. Але на відміну від інших форм післявоєнного економічного співробітництва, що існували в ті часи, інтеграція Європи визначалася створенням наднаціональних інституцій. З роками ці установи перетворилися на виконавчу, законодавчу та судову гілки європейського проекту. Довговічність і постійне зміцнення цих закладів є демонстрацією потужності та успіху проекту. Ключовою віхою стало перше пряме європейське голосування в 1979 році, коли Європейський парламент став законодавчою владою [10].

Географічно Європейський Союз також пройшов через різні етапи розширення (табл. 1.1.). У 1973 році Данія, Ірландія та Великобританія приєдналися до тогочасного Європейського співтовариства. У 1970-ті роки відбулися глибокі соціальні та політичні перетворення в Греції, Португалії та Іспанії, де були повалені військові режими та диктатури. Натхненні процвітанням і стабільністю Європейського співтовариства, ці країни приєдналися до європейського проекту всього через десять років, зміцнюючи свої демократії, що розвивалися в той час. Країни отримали величезну користь від вільної торгівлі та спільної політики, зокрема структурних фондів, які були створені для сприяння конвергенції шляхом фінансування інфраструктури та продуктивних інвестицій у бідніших регіонах.

Найбільш значущим епізодом післявоєнної політичної та економічної інтеграції Європи став крах централізованих планових економічних систем наприкінці 1980-х років. Падіння Берлінської стіни було визначальним моментом тривалого та багатогранного процесу лібералізації. Понад 20 країн вийшли з комунізму, щоб зайняти свої місця в демократичній Європі, створюючи як найбільші можливості, так і найбільші виклики в європейській інтеграції з часів війни.

Таблиця 1.1

Хвилі розширення ЄС

Рік	Кількість країн-членів	Країни які увійшли до складу ЄС
1952	6	Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Італія
1973	9	Велика Британія, Данія, Ірландія
1981	10	Греція
1986	12	Іспанія, Португалія
1995	15	Австрія, Фінляндія, Швеція
2004	25	Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія
2007	27	Болгарія, Румунія
2013	28	Хорватів

У всіх випадках початковим викликом для переходу була стабілізація. Крах традиційних торговельних та інвестиційних зв'язків і дислокація внутрішнього попиту сприяли значному падінню виробництва в перші роки перехідного періоду, коливаючись від приблизно 10 відсотків у Польщі та Угорщині до приблизно 40 відсотків у таких країнах, як Латвія та Литва. У міру лібералізації цін вони мали тенденцію до стрімкого зростання, частково через те, що відносні ціни встановлювалися попитом і пропозицією, а не централізованим плануванням, але особливо стрімко зростали там, де державні доходи висихали, а уряди мали небагато джерел фінансування, окрім звернення до центральних банків для друку гроші. Валюти в регіоні швидко девальвували, а банківська криза була широко поширеною. У деяких випадках, коли була адекватна політична та інституційна підтримка фіскальної та монетарної дисципліни, стабілізація була досягнута протягом

кількох років; інші зіткнулися з більш тривалими або численними спробами встановити низьку інфляцію та стійкі державні фінанси [11].

Після стабілізації увага була зосереджена на інституційній розбудові для покращення функціонування економіки, спираючись на передовий досвід Західної Європи та решти країн світу. Країни зіткнулися з величезними проблемами у сфері приватизації, реформування державного сектора та створення середовища, сприятливого для реформ. Створення надійних монетарних і обмінних курсів — чи то з плаваючими, чи з різними типами фіксованих курсів — у майже всіх країнах було ключовим фактором успіху переходу. Інтеграція була особливо очевидною у фінансовому секторі, де західноєвропейські банки домінували в більшості країн з перехідною економікою. Це принесло важливі переваги з точки зору ноу-хау та фінансування. У той же час безперешкодний потік капіталу в регіон у бурхливі роки з початку до середини 2000-х розпалив мильні бульбашки, які лопнули під час глобальної фінансової кризи.

Інтеграція сприяла сильному зближенню доходів. Середній ВВП на душу населення в Європі, що розвивається, порівняно з розвиненими економіками в Європі зріс приблизно на 50 відсотків між 1995 і 2013 роками, незважаючи на недавню кризу. Значні торговельні та інвестиційні зв'язки із Західною Європою були ключовими для зростання та прогресу конвергенції, що призвело до того, що рівень доходу в Європі, що розвивається, досяг трохи менше половини рівня доходу в їхніх сусідах із розвиненою економікою [12].

У 1990-х роках зовнішня допомога надходила в основному від інших країн і міжнародних установ, таких як МВФ, Світовий банк і новий Європейський банк реконструкції та розвитку. Але в міру того, як приєднання — процес, за допомогою якого країни приєднуються до Європейського Союзу — набрав обертів, Європейський Союз відіграв вирішальну роль у розвитку інституцій, керуванні економічною політикою та фінансуванням інфраструктури. Кульмінацією цього процесу стало приєднання до ЄС 11 країн (4 з них уже є членами єврозони) та отримання статусу кандидата для

додаткових 3. Це досягнення було неймовірним 25 років тому та принесло величезну користь як країнам з перехідною економікою, так і існуючим членам ЄС, через збільшення торгівлі, потоків капіталу та робочої сили.

Інтеграція Сходу та Заходу: ланцюги поставок. Поява німецько-центральноєвропейського ланцюга поставок є гарним прикладом успішної економічної інтеграції після падіння Берлінської стіни.

З 1990-х років Чеська Республіка, Угорщина, Польща та Словацька Республіка стали основними виробничими супутниками, зокрема в автомобільній промисловості, виробничої системи з Німеччиною в центрі. Еволюція цієї експортно-орієнтованої системи була спричинена великою різницею у вартості робочої сили, географічною близькістю, історичною та культурною спорідненістю та підтримана великими потоками прямих іноземних інвестицій з Німеччини.

Ланцюжок постачання приносить користь Німеччині, дозволяючи їй виробляти та експортувати товари, у яких вона може бути неконкурентоспроможною, якщо її виробництво буде обмежено її національними кордонами. Таким чином, межі виробничих можливостей розширилися. Тим часом країни з економікою, що розвивається, у ланцюзі постачання отримали значні передачі технологій, що забезпечило особливо швидку конвергенцію доходів. Економічна теорія передбачає, що за інших рівних умов бідніші країни повинні розвиватися швидше, ніж багатші країни, але центральноєвропейські країни, що належать до ланцюга постачання, змогли збільшити виробництво ще швидше, ніж це можна пояснити різницею в доходах. Крім того, швидке зростання експорту в цих країнах було схилено на користь наукомістких галузей. Таким чином, ланцюжок поставок створює більший попит на кваліфіковану робочу силу та створює можливості для країн з часом просуватися вгору в ланцюжку створення вартості.

Тим часом основні країни Європи продовжували зближуватися. На початку варіабельність обмінних курсів між державами-членами була зменшена за допомогою Європейського механізму обмінних курсів (ERM),

який дозволяв валютам коливатися навколо паритетів у попередньо визначених діапазонах. У 1990 році валютний контроль в рамках Європейського економічного співтовариства було скасовано, що дозволило вільний рух капіталу. Незважаючи на те, що в рамках ERM були кризи (наприклад, Сполучене Королівство було виключено з нього в 1992 році, коли вартість фунта стерлінгів впала нижче лімітів ERM), зміни з часом стали менш частими, оскільки монетарна політика та темпи інфляції зближувалися.

Ідея спільної валюти повільно набирала обертів, але тільки після Маастрихтської угоди 1992 року Економічний і валютний союз, а разом з ним спільна валюта та монетарна політика, по-справжньому почали формуватися. Хоча створення єдиної валюти ґрунтувалося на інтеграції Європи та сприятливій економічній ситуації усередині союзу, воно також допомогло міцно розмістити об'єднану Німеччину, яка виникла наприкінці холодної війни, у загальній європейській інституційній структурі.

Маастрихтська угода встановила критерії конвергенції, спрямовані на те, щоб країни, які приєднуються до нової спільної валюти, були достатньо схожими, щоб їх добре обслуговувала єдина монетарна політика. Угода також надала ринковим силам значну роль у дисциплінуванні держав-членів, встановивши застереження «без фінансової допомоги». Щоб розвіяти скептицизм і зберегти фінансову дисципліну після введення спільної валюти, країни-члени підписали Пакт про стабільність і зростання в 1997 році, який був розроблений для прив'язки політики до фінансового балансу та цільових показників боргу.

Підсумовуючи, архітектура євро була побудована на передумові, що ринкових сил у поєднанні з мінімальною координацією політики буде достатньо для вирівнювання економік, дисципліни фінансової політики та дозволу країнам протистояти шокам [13].

Глобальна фінансова криза після краху Lehman Brothers у вересні 2008 року спровокувала кризу державного боргу євросони. Криза виявила серйозні дисбаланси в євросоні та слабкі сторони європейської архітектури.

Після введення євро в 1999 році багато країн, серед яких Греція, Ірландія, Італія, Португалія та Іспанія, відчули різке зниження вартості запозичень як для приватного, так і для державного секторів. У багатьох випадках дешевий кредит, який часто живився капіталом банків у центрі єврозони, сприяв кредитному буму, який призвів до високих темпів зростання, що, у свою чергу, залучило більше капіталу та інвестицій. Але це також збільшило заборгованість домогосподарств і фірм, а інвестиції були зосереджені в неторгівельному секторі (наприклад, нерухомість), тоді як високі зарплати підірвали зовнішню конкурентоспроможність. Баланс поточних операцій різко погіршився, а країни накопичили великий зовнішній борг. Введені в оману переконанням, що зростання доходів є постійним, уряди розширювалися.

Конвергенція процентних ставок маскувала відсутність основної структурної конвергенції. Транскордонні фінансові потоки, стимульовані відсутністю транскордонних операційних витрат і фінансового регулювання, сприяли збільшенню диспропорцій у конкурентоспроможності. Але коли кредитний цикл змінився, раптова зупинка потоків приватного капіталу поставила низку країн єврозони на межу, їхні банки були обтяжені безнадійною заборгованістю через надмірні інвестиції та великим ризиком ослаблення державного боргу. На додаток до того, що ринки не визнали нових ризиків, пакт про стабільність і зростання був послаблений — низка членів, включаючи деякі ключові країни, перевищили його ліміти, підриваючи до нього довіру, і не змогли запровадити достатньо ефективну фіскальну дисципліну.

Високоінтегрована європейська фінансова система не мала автоматичних регуляторів і спільного нагляду на початку кризи в євзоні, і тому була дуже сприйнятлива до криз. Економічні та фінансові потрясіння, характерні для окремих країн, швидко поширилися по всьому регіону, загрожуючи життєздатності валютного союзу [14].

Національні уряди почали впроваджувати складні програми макроекономічної адаптації, головними цілями яких було скорочення фіскального дефіциту та підвищення конкурентоспроможності національних економік — усунення дисбалансів, які зросли в попередні роки, та закладення основи для більш стійкого довгострокового зростання. Європейські політики зрозуміли, що Європейському Союзу ще необхідно розвинути інституційну та фінансову спроможність для підтримки кризових економік, що спонукало до співпраці з МВФ. Європейському Союзу довелося переглянути свій принцип «без допомоги», і він надав підтримку суверенним державам, вартість яких вийшла з ринку.

Незважаючи на свої досягнення, Європейський Союз ще дуже далекий від того, щоб стати Сполученими Штатами Європи, і в поточній структурі Європейського Союзу є значні недоліки. Він має неповний банківський союз, оскільки немає спільного фонду гарантування вкладів, такого як Федеральна корпорація страхування вкладів США (FDIC). Більше того, Європейський Союз не має союзу ринків капіталу, тому він надмірно залежить від банків і не має екосистеми венчурного капіталу, як у Сполучених Штатах чи Ізраїлі. Нарешті, і це найважливіше, вона не має повноцінного фінансового союзу з федеральним бюджетом, еквівалентним бюджету Вашингтона. Кожна країна має власний бюджет, а фіскальна політика слабко координується правилами Пакту про стабільність і зростання, який запобігає накопиченню країнами занадто великого боргу та дефіциту, і супроводжується невеликим федеральним бюджетом, еквівалентним 1 відсотку ВВП, для фінансування деяких загальних політик, такі як сільське господарство, згуртованість або дослідження (порівняно з федеральним бюджетом США, який становить понад 20 відсотків ВВП). Під час пандемії Covid-19 було створено ембріональний фіскальний союз із централізованим бюджетом у 750 мільярдів євро, коли Європейський Союз вперше запозичив на міжнародних ринках. Так звані фонди NextGenerationEU були призначені для інвестицій у країни, які найбільше постраждали від пандемії, і фінансувалися за рахунок

випуску облігацій на європейському рівні. Але NextGenerationEU — це тимчасовий фонд, який закінчиться в 2027 році. Немає планів щодо широкого поширення єврооблігацій і заміни державного боргу або перенесення податків з національного рівня на європейський [15].

Іншим економічним аспектом, який вимагає глибшої інтеграції, є бюджет. Протягом останніх кількох місяців стало зрозуміло, що субсидії Закону США про зниження інфляції вимагають європейської відповіді, і це вимагає створення повного фіскального союзу з європейськими доходами (податки та спільне розміщення боргових зобов'язань) і федеральними витратами на стратегічні програми. Хорошим першим початком було б створення постійної фіскальної спроможності для фінансування європейських суспільних благ, таких як енергетичні взаємозв'язки, спільні оборонні закупівлі або ініціативи щодо прискорення зеленого переходу (варто згадати, що федеральний бюджет США виріс із необхідності також фінансувати американські суспільні блага, від оборони до інфраструктури). Крім того, поглиблення економічної та фіскальної інтеграції зменшить внутрішні економічні розбіжності та посилить вплив Європейського Союзу на світовій арені.

Цей постійний центральний фіскальний потенціал може бути консолідованою, але вдосконаленою версією поточних фондів NextGenerationEU. На додаток до цих дискреційних фіскальних повноважень, центральний фіскальний потенціал може також включати консолідовану версію тимчасового механізму підтримки для зменшення ризиків безробіття в надзвичайних ситуаціях (SURE), який працює як автоматичний стабілізатор, щоб допомогти фінансувати короткострокові виплати з безробіття у важкі часи. Політична економія банківської та фіскальної інтеграції завжди була складною. Опозиція традиційно надходить із відносно багатих країн Північної Європи, головним чином Німеччини. Ось чому створення центрального фіскального потенціалу та європейської схеми страхових депозитів має йти рука об руку з новими фіскальними правилами, які

обмежують внутрішні витрати (тобто реформа Пакту стабільності та зростання, яка зараз обговорюється). Щоб отримати фінансування з центрального бюджету, країни-члени повинні погодитися з реалістичними шляхами Європейської Комісії щодо збалансованої фіскальної позиції. Правила ліміту дефіциту в 3 відсотки ВВП і ліміту боргу в 60 відсотків ВВП повинні залишитися в якості еталона (їхня зміна потребуватиме зміни договору), але концепцію стійкості слід розглядати як результат постійного діалогу між державами-членами та установами ЄС, ця тенденція набагато важливіша, ніж темпи скорочення боргу. Крім того, слід скасувати правило зменшення боргу на 1/20. В іншому випадку Європейський Союз може повернутися до надмірної жорсткої економії, яка проклала шлях до низького зростання та популізму після світової фінансової кризи.

Зрештою, центральний фіскальний потенціал сприятиме завершенню створення банківського союзу та союзу ринків капіталу, оскільки він створюватиме безризикові активи та підтримуватиме міжнародну роль євро, що, у свою чергу, знизить витрати на фінансування Європейського Союзу і надати державам-членам більше фінансового простору.

Окрім економічної інтеграції, також розумно, що деякі країни не бажають поступатися Брюсселю своїм суверенітетом у таких питаннях, як оборона чи прикордонний контроль. Особливо це стосується східноєвропейських країн, які більш націоналістичні та сприймають Брюссель як надто прогресивний. І це також було у випадку Сполученого Королівства, яке не хотіло глибшої політичної інтеграції та завжди сприймало Європейський Союз як транзакційний проект, а не як шлях до «щододалі тіснішого союзу», як це було зазначено в установчому договорі Європейського Союзу. Союз 1957 адвокатів. Це було головною причиною, чому Сполучене Королівство вирішило покинути Європейський Союз у 2016 році. Але країни, які вирішили залишитися в Європейському Союзі, повинні розуміти, що єдиний шлях вперед — це глибша інтеграція. Це вимагатиме жертв і поступок суверенітетом, але альтернативою є те, що окремі

європейські країни чи навіть союз у цілому будуть малоактуальними у світі, де багатосторонність, яка так подобається європейцям, стає все слабшою.

1.3. Методи оцінки міжнародної економічної інтеграції

Міжрегіональна економічна інтеграція дозволяє територіям підвищити рівень конкурентоспроможності за рахунок виникаючих у даних умовах ефектів та можливостей: 1) переваги «економії від масштабу» – підприємства можуть виробляти продукцію для більш ємного ринку – двох і більше регіонів, – скорочуючи цим свої витрати; 2) зниження трансакційних витрат - підвищення прибутковості суб'єктів економіки; 3) ефективніша галузева структура економіки регіону – оптимізація розміщення виробничих об'єктів – перспективи прискореного економічного зростання; 4) сприятлива інституційна обстановка – підтримка та сприяння міжрегіональним відносинам; 5) синхронізація процесів економічного та соціального розвитку регіонів – зближення основних регіональних показників; 6) поглиблення взаємодоповнюваності та взаємозалежності виробничих та обслуговуючих сфер різних регіонів; 7) формування великих регіональних ринків збуту.

Існує великий обсяг інструментів аналізу та моніторингу міжнародної економічної інтеграції (рис 1.2).

Оцінку економічного розвитку як фактору інтеграційного процесу ми пропонуємо проводити провести на базі двох показників – ВВП у поточних та порівнянних (з урахуванням інфляції) цінах та ВВП на душу населення у поточних та порівнянних цінах. Високі темпи зростання ВВП країни в порівнянні з «сусідами» забезпечують її економічну перевагу. Проте порівняно однакові темпи зростання ВВП сусідніх регіонів сприяють посиленню інтеграційних процесів між ними, оскільки економічне зростання, засноване на торговельно-виробничих взаємозв'язках регіонів має більший потенціал, ніж автономне економічне зростання окремої території.

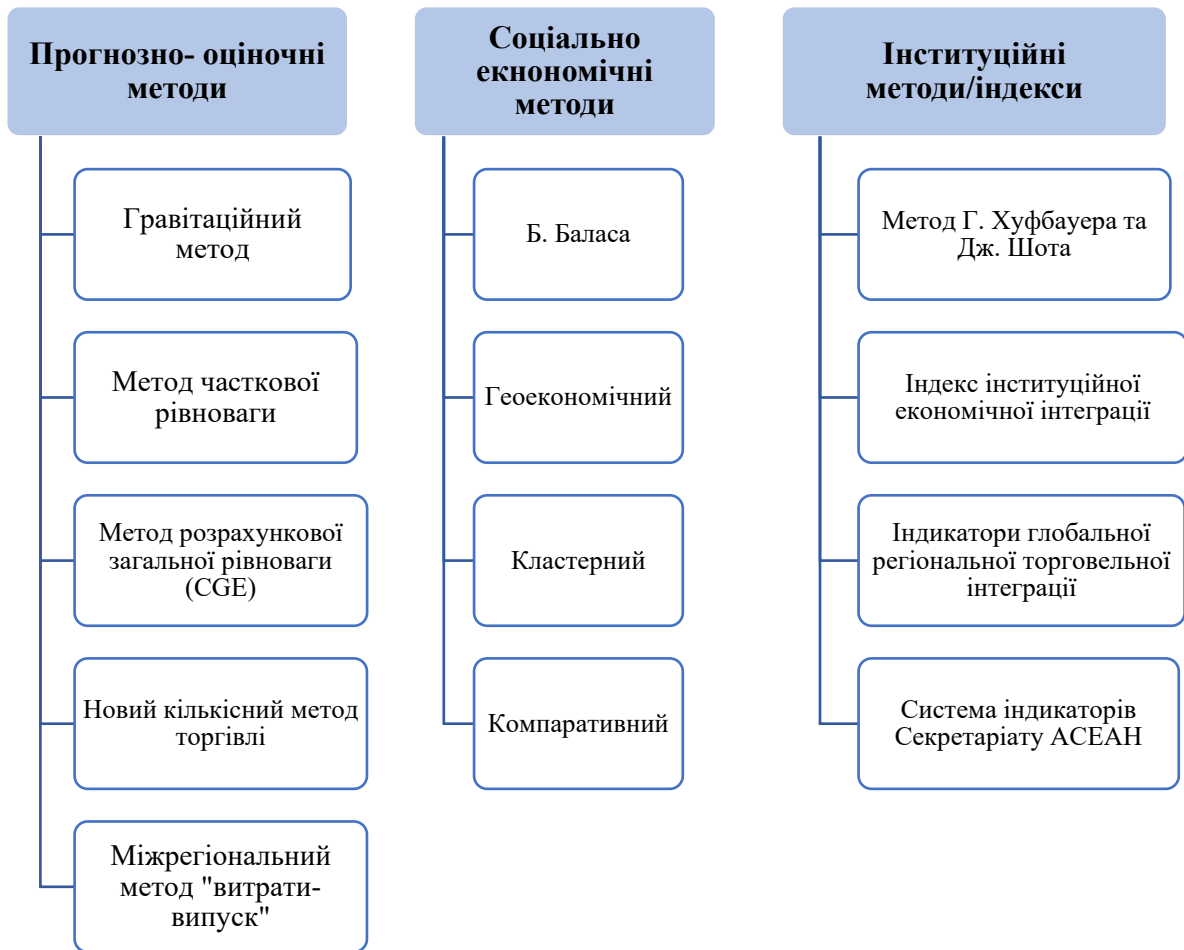

Рис.1.2. Методичні підходи до оцінки міжнародної економічної інтеграції

Важливим трансформаційним фактором інтеграційного процесу між країнами є структура економіки. Оцінка інтеграційних можливостей цієї групи чинників особливо актуальна, оскільки вона дозволить виявити перспективні напрями співробітництва [16]. Пропонуємо групу факторів оцінювати з використанням таких показників, індекс концентрації експорту та імпорту, а також індекс концентрації внутрішньо галузевої торгівлі.

Динаміку концентрації експорту можна визначити за допомогою двох показників – індексу Хіршмана та коефіцієнта концентрації CR-4. Перший розраховується за формулою:

$$X = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_i}{X} \right)^2} \quad (1.1)$$

де X_i – обсяги експорту товару (або товарної групи), X – загальні обсяги експорту.

Індекс Хіршмана коливається від 0 до 1, причому значення 1 приймається в разі найбільшого ступеня концентрації експорту (коли весь експорт складається з одного товару чи однієї товарної групи) [17].

Другим показником концентрації експорту є сукупна частка чотирьох найбільших товарів чи товарних груп у сукупних обсягах експорту (CR-4). Він характеризує ступінь залежності обсягів експорту України від кон'юнктури на світових чи регіональних ринках цих товарів або товарних груп.

Стандартним інструментом аналізу внутрішньогалузевої торгівлі є індекс Грубеля-Ллойда:

$$Г - Л = \frac{\sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)} \quad (1.2)$$

де X_i - експорт товару (або товарної групи),

M_i - імпорт товару (або товарної групи).

Індекс Грубеля Ллойда приймає значення 1 в разі рівності експорту імпорту, тобто ідеальної внутрішньогалузевої торгівлі, і 0 – у разі наявності тільки експорту або тільки імпорту. Чим ближче значення індексу до 1, тим більше перетин галузевих торгових потоків, що означає зростання якості внутрішньогалузевої торгівлі. Формула індексу Грубеля-Ллойда може бути узагальнена як на групи галузей, так і групи країн [18].

Для забезпечення сталого економічного зростання необхідна така структура економіки, яка б забезпечувала організацію конкурентного ринкового середовища. За наявності структурних криз міжрегіональна інтеграція може сприяти згладжуванню диспропорцій розвитку секторів та галузей. Аналіз галузевої структури валової доданої вартості дозволяє виявити умови для взаємовигідного обміну ресурсами, що сприятиме розвитку інтеграційних процесів між регіонами.

Індекс спеціалізації за секторами економіки характеризує агломерацію та галузеву специфіку регіону. При відносно однакових значеннях індексу для різних регіонів можна говорити про можливу економічну інтеграцію продукту спеціалізації.

Ключовим трансформаційним чинником інтеграційної взаємодії регіонів є якість життя населення та будь-які якісні та кількісні зміни в рамках інтеграційних процесів між регіонами мають бути спрямовані на його підвищення. Якість життя населення характеризує ступінь задоволення потреб людини. Інтеграційні процеси сприяють переділу регіональних ринків, стимулюючи суб'єкти господарювання знижувати ціни, розширювати асортименти, покращувати якість продукції.

До цього блоку традиційно включають такі показники, як очікувана тривалість життя населення, рівень безробіття та середня заробітна плата. Очікувана тривалість життя при народженні дозволяє порівняти міжрегіональний рівень та якість життя населення. Рівень безробіття – один із чинників міграційної привабливості регіону. Люди мігрують до регіонів з вищим попитом на працю, за відсутності стримувальних факторів (привабливість регіону для життя, високі зарплати та посібники з безробіття). Об'єднання регіональних ринків та забезпечення умов вільної міграції дозволять зменшити регіональні відмінності на рівні безробіття. За суттєвих відмінностей у заробітній платі міжрегіональна інтеграція сприяє зміні зайнятості населення за рахунок скорочення робочих місць у одному регіоні та створення в іншому.

Обсяг зовнішньої торгівлі регіону є важливим показником інтеграційного процесу. Розвинені зовнішньоторговельні зв'язки стають перевагою економіки регіону, оскільки в умовах зниження попиту постачання зовнішні ринки забезпечують «виживання» промисловості. Найменші втрати від кризи зазнають регіони, які здійснюють широку зовнішньоекономічну діяльність.

Зовнішня торгівля технологіями – сукупний експорт та імпорт технологій у регіон. Місцеві ринки не завжди можуть забезпечити високий попит на технології та високотехнологічне виробництво, проте виробництво технологій та високотехнологічної продукції стає вигідним під час роботи як на внутрішній, а й у зовнішній ринок.

Важливою складовою, що впливає на оцінку інтеграційного співробітництва країни є її позиції в міжнародних рейтингах. Міжнародні рейтинги України відображають її позиції серед інших країн світу за загальними статистичними показниками, а також спеціальними соціальними, економічними та політичними індексами й рейтингами.

На підставі рейтингів оцінюють тренди економічного розвитку як світові, так і регіональні, що важливо для прогнозу і вирішення глобальних і регіональних проблем сталого розвитку. На основі їх зіставлення чітко виявляються як досягнення, так і слабкі місця країн (регіонів, міст, секторів економіки, компаній, окремих підприємств і інших об'єктів). Рейтинги є одним з інструментів, який дозволяє позиціонувати держави в системі економічних координат [19].

Питання розвитку підприємницького клімату, підвищення інвестиційної привабливості та, загалом, конкурентоспроможності економіки, є одними з ключових для економічного зростання будь-якої держави. Напрями створення і розвитку систем рейтингів охоплюють основні компоненти діяльності (бізнес-процесів, змагань, виборів товарів, послуг, партнерів), включаючи відтворення, фінансування, результативність.

Існує декілька найбільш відомих міжнародних рейтингів, які відображають економічні позиції України порівняно з іншими країнами: Doing Business, The Global Sustainable Competitiveness Index, Index of Economic Freedom, Index of Globalization.

Doing Business – оцінка країн щодо сприятливості умов ведення бізнесу здійснюється від 1 до 190. Високий рейтинг легкості ведення бізнесу означає, що нормативно-правові умови є більш сприятливими для створення та

функціонування місцевої фірми. Рейтинг складається шляхом вимірювання сукупних показників за 10 темами, кожна з яких складається з кількох індикаторів, і має рівнозначний ефект на загальний рейтинг країни: розпочинання бізнесу (процедури, час, витрати та мінімальний капітал для заснування підприємства), робота з дозволами на будівництво (процедури, час та витрати на будівництво складу), отримання електропостачання (процедури, час, витрати на отримання електропостачання), реєстрація майна (процедури, час та витрати на реєстрацію комерційної нерухомості), отримання кредиту (міць юридичних прав, глибина кредитної інформації), захист прав інвесторів (відкритість фінансових показників, відповідальність керівництва та легкість судових позовів від інвесторів), сплата податків (кількість податків, час на підготовку податкових звітів, загальний податок як частка прибутку), міжнародна торгівля (кількість документів, витрати та час необхідний для експорту та імпорту), забезпечення контрактів (процедури, час та витрати на примушення сплати боргу), закриття підприємства (відсоток відшкодувань, час та додаткові витрати на закриття неплатоспроможної фірми) [20].

Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності (GSCI), який публікується з 2012 року, є найповнішим рейтингом країн, доступним на даний момент. GSCI вимірює конкурентоспроможність країн на основі 190 вимірюваних кількісних показників, отриманих із надійних джерел, таких як Світовий банк, МВФ та різні агентства ООН. 190 індикаторів згруповано в 6 підіндексів: природний капітал, ресурсоефективність та інтенсивність, соціальна згуртованість, інтелектуальний капітал, економічна стійкість та ефективність управління [21].

Він складається з наступних складових:

Інтелектуальний капітал та інновації: здатність генерувати багатство та робочі місця за допомогою інновацій та галузей із доданою вартістю на глобалізованих ринках;

Економічна стійкість: Економічна стійкість і конкурентоспроможність відображає здатність генерувати багатство шляхом сталого економічного розвитку;

Ефективність управління : результати основних державних сфер та інвестицій – інфраструктура, ринок і структура зайнятості, забезпечення основи для стабільного та стійкого накопичення багатства;

Природний капітал: дане природне середовище, включаючи наявність ресурсів і рівень виснаження цих ресурсів;

Ефективність та інтенсивність використання ресурсів : ефективність використання наявних ресурсів як міра операційної конкурентоспроможності у світі обмежених ресурсів;

Соціальний капітал: здоров'я, безпека, свобода, рівність і задоволеність життям у країні.

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) протягом двадцяти дев'яти років надає продуманий аналіз у чіткому, доброзичливому та простому форматі – охоплює 12 свобод – від прав власності до фінансової свободи – у 184 країнах [22].

Компоненти (індекси) економічної свободи: *Група «верховенство закону»* (захист прав власності; ефективність юридичної системи; чистощільність державних органів (Свобода від корупції); *Група «обмежена державна влада»* (податковий тягар (Податкова свобода), розмір державних витрат (Свобода від уряду), фінансова свобода); *Група «ефективність (державного) регулювання»* (свобода бізнесу; свобода трудових відносин; монетарна свобода); *Ггрупа «відкритість ринку»* (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода) [2].

Вага кожного з 12 компонентів вважається однаковим, тому підсумковий індекс є середнім арифметичним компонентом. На думку авторів індексу, економічний розвиток країни прямо пов'язаний із динамікою цього індексу

Index of Globalization – Індекс глобалізації КОФ, наданий Швейцарським федеральним технологічним інститутом Цюріха, вимірює глобалізацію в економічних, соціальних і політичних аспектах, розглядаючи економічні потоки, обмеження, потоки інформації, особисті контакти та культурну близькість.

Субіндекси та змінні, включені до індексу глобалізації КОФ:

A. Економічна глобалізація [36%]:

1) Реальні потоки [37%]: торгівля (відсоток від ВВП) (19%), прямі іноземні інвестиції, потоки (відсоток від ВВП) (20%), прямі іноземні інвестиції, акції (відсоток від ВВП) (24%), портфельні інвестиції (відсоток від ВВП) (19%).

2) Обмеження: бар'єри на імпорт (22%), середній рівень тарифів (28%), податки на міжнародну торгівлю (відсоток від поточних доходів) (27%), обмеження на рахунки (Capital Account Restrictions) (22%)

B. Соціальна глобалізація [39%]:

1) Дані про персональні контакти (33%): телефонний трафік (26%), перекази коштів (відсоток від ВВП) (3%), міжнародний туризм (26%), іноземне населення (26%) (відсоток від загальної кількості населення) 20%, міжнародні листи (на душу населення) (25%),

2) Дані про інформаційні потоки (33%): користувачі Інтернету (на 1000 чоловік) (36%), телебачення (на 1000 осіб) (36%), торгівля газетами новин (відсоток від ВВП) (28%)

3) Дані про культурну інтеграцію: кількість МакDonalds (на душу населення) (43%), кількість магазинів ІКЕА (на душу населення) (44%), торгівля книгами (відсоток від ВВП) (12%)

C. Політична Глобалізація [25%]: посольства країни (25%), членство у міжнародних організаціях (28%), участь у місіях Ради безпеки ООН (22%), міжнародні договори (25%).

Таким чином, оцінку та моніторинг міжнародної економічної інтеграції доцільно проводити з за допомогою як якісних, кількісних, статистичних,

динамічних, універсальних та одиничних параметрів: з урахуванням складності та комплексності інтеграційної взаємодії країн-учасниць.

Висновки до першого розділу

Однією з важливих характеристик глобалізації, що розвивається, є помітне зростання світового виробництва та торгівлі. Швидка глобальна інтеграція призвела до значного економічного зростання, особливо в індустриально розвинутих країнах, а також у країнах, що розвиваються з орієнтованою на зовнішню економіку та торговельною політикою.

Торгівля має важливе значення для економічного зростання та розвитку країни. Країни-партнери ЄС часто стикаються з внутрішніми обмеженнями, які заважають їм отримати економічні вигоди від розширення торгівлі. Завдяки «Допомозі для торгівлі» ЄС прагне підтримати ці країни в подоланні таких перешкод, як громіздкі правила, погана інфраструктура та відсутність відповідних навичок, щоб краще інтегруватися та отримати вигоду від глобальної системи торгівлі, заснованої на правилах.

ЄС є ключовим партнером для країн, що розвиваються, які прагнуть розширити та зміцнити свою торговельну політику стійким шляхом, зокрема для України. Допомога ЄС для торгівлі також підтримує регіональну інтеграцію через багатокраїнні програми, зосереджені на переговорах та реалізації регіональних торговельних угод, а також на підтримці ключових регіональних ланцюгів створення вартості. Допомога ЄС у спрощенні торгівлі, яка підтримує впровадження Угоди про спрощення процедур СОТ, спрямована на виконання положень ТФА, для яких країни-партнери потребують допомоги.

Оцінку та моніторинг міжнародної економічної інтеграції доцільно проводити з за допомогою як якісних, кількісних, статистичних, динамічних, універсальних та одиничних параметрів: з урахуванням складності та комплексності інтеграційної взаємодії країн-учасниць

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

2.1. Позиції країн ЄС та України в глобальній економічній системі

Європейський союз є найбільшим та найрозвиненішим інтеграційним об'єднанням, що включає 27 європейських країн. ЄС є ядром розвитку європейського регіону в цілому, при цьому країни, що його утворюють, функціонують в рамках єдиного економічного простору, мають спільний ринок та майже відсутні обмеження щодо руху товарів, послуг, капіталів та робочої сили. ЄС є найбільш єдиним ринком, що має 440 млн. споживачів, з прозорими правилами та регуляторними нормами; в ЄС створене безпечне правове інвестиційне середовище, що характеризується найбільшим рівнем відкритості у світі.

В таблиці 2.1 представлені індикатори, що дозволяють оцінити місце ЄС у глобальній економічній системі.

Таблиця 2.1

Позиції ЄС в глобальному економічному просторі

Показник	2012		2022		Зміна обсягів 2022/2012, %
	Обсяги	Частка у світі, %	Обсяги	Частка у світі, %	
ВВП млрд. дол. США	14641,5	19,4	16746,2	16,5	114,4
Населення, млн. осіб	441,4	6,2	447,4	5,6	101,3
Експорт товарів та послуг, млрд. дол. США	6556,7	28,7	9429,8	30,1	143,8
Імпорт товарів та послуг, млрд. дол. США	6136,6	27,6	9127,0	29,6	148,7

Примітка: Розраховано на основі [23]

Таким чином, за даними 2022 р. на частку ЄС припадає 16,5% ВВП світу та, 5,6% населення світу, 30,1% світового експорту товарів та послуг, 29,6% світового імпорту товарів та послуг. Слід зазначити, що за останні 10 років позиції ЄС стали слабкішими: частка у світовому ВВП за 2012-2022 рр. скоротилася на 2,9%; частка в чисельності населення світу – на 0,6%. Щодо світової торгівлі, що частка ЄС у світовому експорті товарів та послуг збільшилась на 1,4%; у світовому імпорті товарів та послуг – на 2%. При цьому вартісні обсяги показників мають тенденцію до зростання, зокрема за період 2012-2022 рр. ВВП ЄС зріс на 14,4%, експорт товарів та послуг – на 43,8%, імпорт товарів та послуг – на 48,7%; чисельність населення об'єднання збільшилася на 1,3%.

На рис. 2.1 представлена динаміка ВВП на душу як індикатора рівня соціально-економічного розвитку країн ЄС та України за період 2012-2022 р.

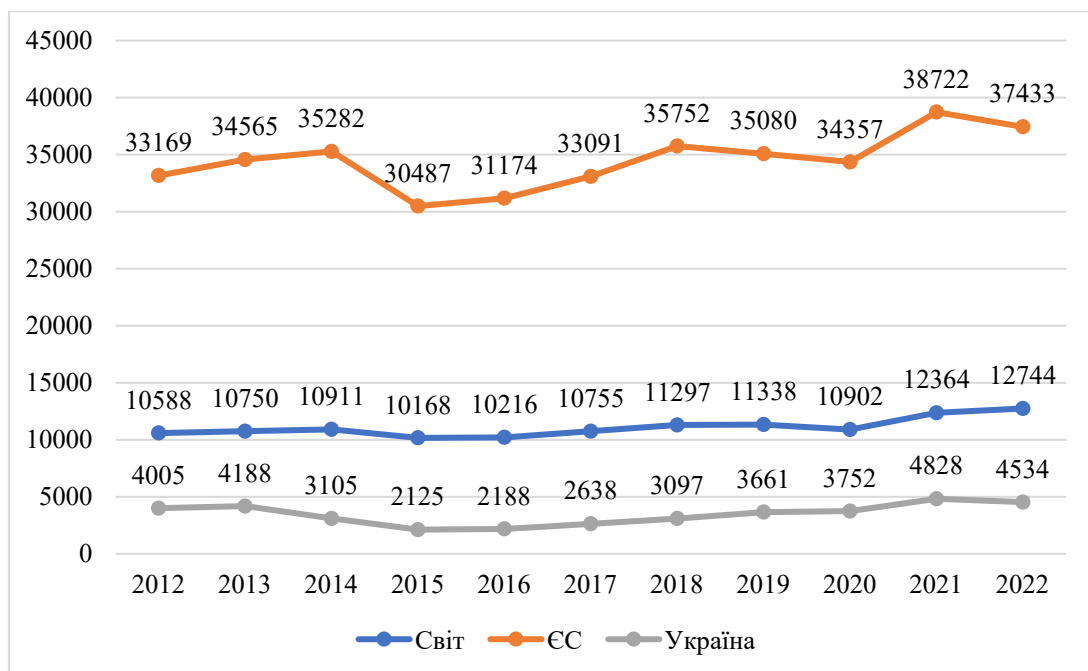

Рис. 2.1. Динаміка рівня ВВП на душу населення, дол. США

За 2022 р. ВВП на душу країн ЄС дорівнює 37433 дол., що в 2,9 рази вище за середньосвітовий показник та 8,3 рази вище за показник по Україні. За період 2012-2022 рр. ВВП на душу ЄС збільшився на 12,9% порівняно з 2012 р. та мав

різні періоди зміни: зростання у 2012-2014 рр., 2015-2018 рр.; зниження у 2015 р. (на 13,6% порівняно з 2014р.), скорочення внаслідок пандемії у 2019-2022 рр. Щодо рівня ВВП на душу України, то він зріс за період 2012-2022 рр. на 13,2% та склав 4534 дол. США. Зниження показника відбувалося у 2014-2015 рр. (початок військової агресії росії) та у 2022 р. (повномасштабна війна), період 2016-2021 рр. характеризувався зростанням, ВВП на душу збільшився з 2188 дол. у 2016 р. до 4828 дол. у 2021 р. в 2,2 рази.

Розподіл країн ЄС на рівнем соціально-економічного розвитку представлений на рис. 2.2.

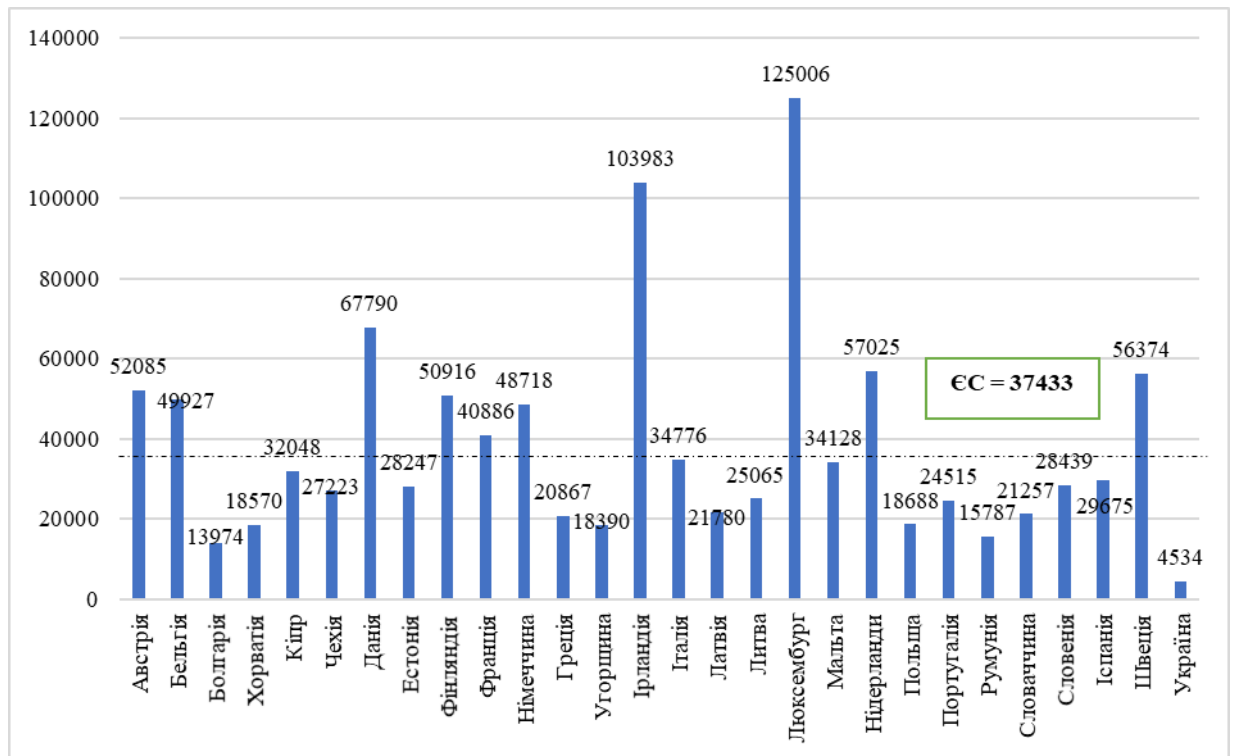

Рис. 2.2. Країни ЄС та Україна за рівнем ВВП на душу, дол у 2022 р.

Отже, найвищий рівень економічного розвитку в Люксембурзі (в 3,3 рази вище за середній по ЄС27), в Ірландії (в 2,8 рази), в Данії (в 1,8 рази) та Швеції (в 1,5 рази). Серед інших країн ЄС, рівень ВВП на душу вищий за середній по ЄС в таких країнах, як Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина та Нідерланди. 17 країн ЄС (63% від числа членів ЄС) мають рівень соціально-економічного розвитку нижчий за середньоєвропейський.

Розподіл країн ЄС за сумарним показником ВВП за даними 2022 р. представлений в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл країн ЄС за ВВП, млрд. дол. (2022 р.)

Країна ЄС	ВВП, млрд. дол.	Частка у ЄС, %	Накопичені частки, %
Німеччина	4082,5	24,38	24,38
Франція	2779,1	16,60	40,97
Італія	2049,7	12,24	53,21
Іспанія	1417,8	8,47	61,68
Нідерланди	1009,4	6,03	67,71
Польща	688,1	4,11	71,82
Швеція	591,2	3,53	75,35
Бельгія	583,4	3,48	78,83
Ірландія	533,1	3,18	82,01
Австрія	470,9	2,81	84,83
Данія	400,2	2,39	87,22
Румунія	300,7	1,80	89,01
Чехія	290,5	1,73	90,75
Фінляндія	282,9	1,69	92,44
Португалія	255,2	1,52	93,96
Греція	217,6	1,30	95,26
Угорщина	177,3	1,06	96,32
Словаччина	115,5	0,69	97,01
Болгарія	90,3	0,54	97,55
Люксембург	81,6	0,49	98,04
Хорватія	71,6	0,43	98,46
Литва	71,0	0,42	98,89
Словенія	60,1	0,36	99,25
Латвія	40,9	0,24	99,49
Естонія	38,1	0,23	99,72
Кіпр	29,3	0,17	99,89
Мальта	18,1	0,11	100,00
ЄС	16746,2	100,00	

Примітка: Розраховано на основі [23]

Отже, до п'ятірки країн з найбільшим розміром економіки належать Німеччина (24,38% від ВВП ЄС), Франція (16,6%), Італія (12,24%), Іспанія (8,47%) та Нідерланди (6,03%), сумарно в цих країнах створюється 67,71% ВВП Європейського Союзу. Половина ВВП ЄС (53,21%) створюють економіки тих

країн Німеччини, Франції та Італії. 90% ВВП ЄС припадає на перші 13 країн у розподілу, тобто 48% країн ЄС концентрують 90% ВВП, решта 10% ВВП припадає на 52% країн ЄС. Слід зазначити, що ЄС є третьою найбільшою економікою світу (16,5% світового ВВП), основними конкурентами виступають США (25,1% світового ВВП або 25,4 трлн. дол. США) та Китай (17,7% або 18 трлн. дол.). Німеччина є четвертою країною світу за рівнем ВВП, займаючи 4% світового показника, Франція замає 7 місце (2,7% світового ВВП).

Динаміка показника ВВП України представлений на рис. 2.3.

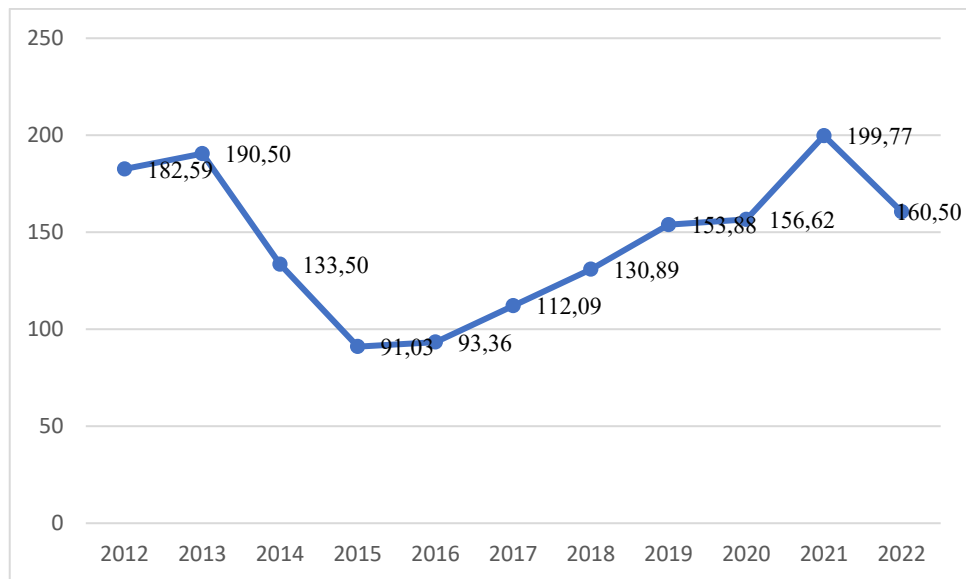

Рис. 2.3. Динаміка ВВП України за період 2012-2022 рр. (млрд. дол. США)

Показник ВВП України за даними 2022 р. складає 160,5 млрд., що на 20% менше 2021 р., що обумовлено початком війни. В цілому динаміка ВВП починаючи з 2015 р. є зростаючою, порівняно з 2015 р. у 2021 р. ВВП збільшився в 2,2 рази. Якщо б позиціонувати Україну серед країн ЄС, то за даними 2022 р. вона б займала 18ту сходинку після Угорщини, ВВП якої складає 177,3 млрд. дол. США, тобто середній ВВП України є більшим за показник 10 найменших економік ЄС.

Розрахунок статистичних показників варіації та диференціації розвитку країн ЄС за ВВП представлений в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Оцінка варіації країн ЄС за ВВП

Показник варіації	Дані 2022 р.
Середня	620,23
Медіана	282,9
Середнє квадратичне відхилення	950,88
Коефіцієнт варіації	153,31
Асиметрія	2,56
Мінімальне значення	18,13
Максимальне значення	4082,47
Коефіцієнт диференціації	225,18
Коефіцієнт децильної диференціації	14,05

Примітка: розрахунки автора

Отже, середній рівень ВВП у ЄС становить 620,23 млрд. дол, тоді як половина країн має показник ВВП, що не перевищує 282,9 млрд. дол. (медіанне значення), що в 2,2 рази менше за середній показник, що дозволяє зробити висновок щодо нетиповості середньої та нерівномірності розподілу ВВП за країнами ЄС. Відхилення ВВП за ЄС від середнього рівня оцінюється у розмірі 950,88 млрд. дол., а коефіцієнт варіації, що складає 153,31% є значно більшим за 33,3%, що дозволяє зробити висновок щодо високого ступеня неоднорідності сукупності країн ЄС за показником ВВП. Спостерігається також суттєва асиметрія розвитку, ступінь диференціації країн оцінюється в 225,18 разів, при цьому ВВП 10% найбільших країн в 14 разів більший за ВВП 10% найменших країн.

Одним із пріоритетних векторів розвитку ЄС на сьогодні є розвиток сильної Європи у глобальному просторі, що можливо за умови забезпечення безпеки громадян, стійкої, конкурентоспроможності та життєздатної економіки [24].

Для оцінки позицій ЄС у глобальному просторі було проаналізовано ряд міжнародних рейтингів, серед яких такі:

– рейтинг Doing Business, що порівнює країни світу на ступенем легкості ведення бізнесу с країні, оцінює за сукупністю певних критеріїв наявність та

ефективність прозорих, чітких та доступних правил ведення економічної діяльності, що в свою чергу сприяє зростанню та розвитку [25];

– рейтинг Economic Freedom, що комплексно порівнює країни на ступенем забезпечення свобод у суспільстві, дозволяє за значенням індексу класифікувати країни за такі групи, як економічно вільні, переважно вільні, помірно вільні, переважно невольні, невольні [26];

– рейтинг за глобальною стійкою конкурентоспроможністю (Global Sustainable Competitiveness Index), що відображає рівень конкурентоспроможності країн світу, але з урахуванням засад сталого розвитку у напрямку формування інклюзивного суспільства, що функціонує у рівновазі з навколишнім середовищем [27];

– рейтинг країн за рівнем глобалізованості на основі індексу глобалізації Швейцарського Інституту дослідження бізнесу (GI KOF) [28].

Розподіл країн ЄС за даними індексами представлений в таблиці 2.5. Країни ЄС знаходяться в перших 50% рейтингу країн світу за легкістю ведення бізнесу. В першій десятці країн дві країни ЄС Данія та Швеція, в другій десятці – чотири країни Литва, Естонія, Латвія та Фінляндія, в третій – Австрія, Німеччина та Ірландії; решта 18 країн ЄС займають позиції, починаючи з 31 сходинки. Україна займає 64 місце в рейтингу, оцінка України є на 10,4% вищим за середньосвітовий індекс легкості ведення бізнесу, що свідчить про те економіка України має більш сприятливі умови для введення бізнесу порівняно зі світом.

Щодо індексу економічної свободи, то всі країни ЄС (за винятком Греції) знаходяться в перших 50% рейтингу країн світу за ступенем економічної свободи та 6 країн (Ірландія, Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія та Швеція) входять до першої десятки. В результаті класифікації країн за даним індексом виявлено, що Ірландія є економічно вільною країною (індекс в діапазоні 80-100); 12 країн, зокрема Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія, Швеція, Фінляндія, Німеччина, Латвія, Кіпр, Литва, Австрія, Чехія, Португалія є переважно вільними (індекс в діапазоні 70-80), решта за винятком Греції, яка

відповідно значення індексу є переважно невільною, належать до групи помірно економічно вільних країн. Україна, так же як і Греція, є країною з переважно невільною економікою.

Таблиця 2.5

Позиції країн ЄС та України в міжнародних рейтингах

Країна	Doing business (2020), 190 країн		Economic freedom (2023), 184 країн		Global Sustainable Competitiveness Index (2022), 180 країн		KOF Index of Globalization (2022), 196 країн	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Австрія	78,7	27	71,1	23	55,9	11	88,4	7
Бельгія	75	46	67,1	43	51,7	27	90,1	3
Болгарія	72	61	69,3	32	47,2	45	79,0	34
Хорватія	73,6	51	66,4	46	53,4	20	81,0	26
Кіпр	73,4	52	72,3	18	46,1	54	79,5	32
Чехія	76,3	41	71,9	21	52,4	25	84,8	14
Данія	85,3	3	77,6	9	58,1	4	87,9	8
Естонія	80,6	18	78,6	6	54,5	17	82,2	23
Фінляндія	80,2	20	77,1	11	59,3	2	87,2	9
Франція	76,8	32	63,6	57	56,3	8	86,9	10
Греція	68,4	79	56,9	107	49,0	38	83,3	19
Іспанія	77,9	31	65	51	51,7	28	85,2	13
Нідерланди	76,1	42	78	8	53,9	19	90,5	2
Ірландія	79,6	24	82	3	55,6	13	85,8	11
Литва	81,6	11	72,2	20	54,2	18	81,3	25
Люксембург	69,6	73	78,4	7	53,3	21	85,4	12
Латвія	80,3	19	72,8	17	55,4	14	76,8	37
Мальта	66,1	88	67,5	41	48,5	39	80,8	29
Німеччина	79,7	22	73,7	14	54,8	16	88,4	6
Польща	76,4	40	67,7	40	51,2	29	80,8	27
Португалія	76,5	37	69,5	30	54,8	15	84,8	15
Румунія	73,3	55	64,5	53	49,4	36	79,4	33
Словаччина	75,6	45	69	33	52,7	23	83,2	21
Словенія	76,5	39	68,5	37	56,3	9	79,7	31
Швеція	82	10	77,5	10	60,7	1	89,2	4
Угорщина	73,4	53	64,1	54	47,7	42	83,8	17
Італія	72,9	58	62,3	69	52,8	22	82,6	22
Україна	70,2	64	54,1	130	46,9	49	73,0	44
Світ:	63,6		59,3		43,2		61,1	

Щодо індексу стійкої конкурентоспроможності, то переважна більшість країн ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу країн світу, у тому числі 5 країн (Швеція, Фінляндія, Данія, Франція та Словенія) входять до першої десятки рейтингу. Однак, слід зазначити, що значення самого індексу не достатньо високі, так Швеція, що має найвищу оцінку в світі 60,7, відповідно має ще 39,3 в.п. можливого покращення щодо досягнення саме стійких конкурентних переваг.

Всі країни ЄС входять до 40 найбільш глобалізованих економік світу (з 196 країн), 8 країн ЄС (Нідерланди, Бельгія, Швеція, Німеччина, Австрія, Данія, Фінляндія та Франція) в десятці найбільш глобалізованих країн. Україна займає 44 місце за рівнем глобалізованості, має оцінку за індексом на 19,5% вищу за середньосвітовий показник.

Однак, в цілому Україна, як свідчать представлені дані, значно поступається країнами ЄС, займаючи слабкіші позиції в рейтингах, що аналізуються.

Із застосуванням кореляційного аналізу було встановлено взаємозв'язки між індексами (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Кореляційна матриця взаємозв'язків між індексами

	Doing business	Economic freedom	Global Sustainable Competitiveness Index	KOF Index of Globalization
Doing business	1			
Economic freedom	0,56	1		
Global Sustainable Competitiveness Index	0,74	0,53	1	
KOF Index of Globalization	0,33	0,32	0,50	1

Примітка: розрахунки автора

Встановлено суттєвий зв'язок між індексом легкості введення бізнесу та стійкої конкурентоспроможністю, отже сформувати конкурентоздатну економіку, в якій враховані аспекти соціального та екологічного розвитку, можливо лише за умови сприятливого інституційного середовища, прозорого та

чіткого щодо здійснення всіх видів діяльності. Помірний зв'язок простежується між індексом економічної свободи та легкістю ведення бізнесу (0,56), між індексом економічної свободи та рівнем стійкої конкурентоспроможності (0,53), між рівнем глобалізованості економіки та рівнем стійкої конкурентоспроможності (0,50).

Зазначимо, що сучасний розвиток ЄС відбувається у напрямку підтримки стійкості соціально-економічного розвитку та забезпечення добробуту Європи, що забезпечується за рахунок:

- підвищення енергетичної незалежності ЄС за допомогою плану «REPowerEU» і протидії енергетичній війні Росії проти економіки ЄС;
- прискорення зеленого переходу;
- посилення позицій ЄС у стрімкому наближенні до нульового рівня викидів у атмосферу за допомогою промислового плану Зеленої угоди;
- формування в Європі цифрової трансформації, орієнтованої на людину;
- відстоювання в усьому світі цінностей та інтересів за допомогою інвестицій через стратегію «Глобальний шлюз»;
- зміцнення єдиного ринку та соціально-ринкової економіки
- підвищення конкурентоспроможності за підтримки інструменту «NextGenerationEU» («ЄС наступного покоління») [29].

Утримання європейськими країнами передових позицій у глобальному економічному просторі в значній мірі залежить від проведення ефективної спільної економічної політики за всіма напрямками соціально-економічного, технологічного, промислового та екологічного розвитку.

2.2. Оцінка торговельного співробітництва України з країнами ЄС.

В умовах припинення торговельно-економічних відносин з росією та білорусією, які включно до 2021 року входили у першу десятку найбільших торговельних партнерів України, вітчизняний ринок здебільшого

переорієнтувався на європейські ринки та розширив географію зовнішньої торгівлі за рахунок виходу на нові ринки збуту.

Згідно Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік загальний прогрес виконання Угоди збільшився з 63% у 2021 р. до 72% у 2022 р., тобто на 9%. Відносно решти сфер загальний прогрес виконання Угоди у сферах, дотичних до зовнішньої торгівлі, є дещо вищим у сфері “Технічні бар’єри у торгівлі” (87%, +1% у 2022 році) та істотно нижчим у сфері “Митні питання” (60%, +8% у 2022 році). Водночас прийняття низки законів України, зокрема ЗУ «Про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами» (№ 2718-IX від 03.11.2022), ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері поводження з пестицидами і агрохімікатами» (№ 2775-IX від 16.11.2022), ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу» № 2763-IX від 16.11.2022 тощо дозволило забезпечити прогрес виконання Угоди у сфері “Санітарні та фітосанітарні заходи” на рівні 72% (+8% у 2022 році) [30].

За даними 2022 р. Україна експортувала до країн ЄС товарів на суму 27,9 млрд. дол., імпортувала товарів з країн ЄС на 36,6 млрд. дол. (рис. 2.4). Починаючи з 2014 р. частка країн ЄС в обсягах українського експорту коливалась в межах 30-40%, а у 2022 р. збільшилася до 63,2%. Частка ЄС в імпорті України за цей період знаходилась в межах 37-42%, а у 2022 р. зросла до 66,2%.

В динаміці обсягів торгівлі товарами с країнами ЄС прослідковуються певні закономірності. Так, до періодів зростання зовнішньоторговельної взаємодії належать 2004-2008 рр., 2010-2013 рр., 2016-2019 рр. та 2022 р.

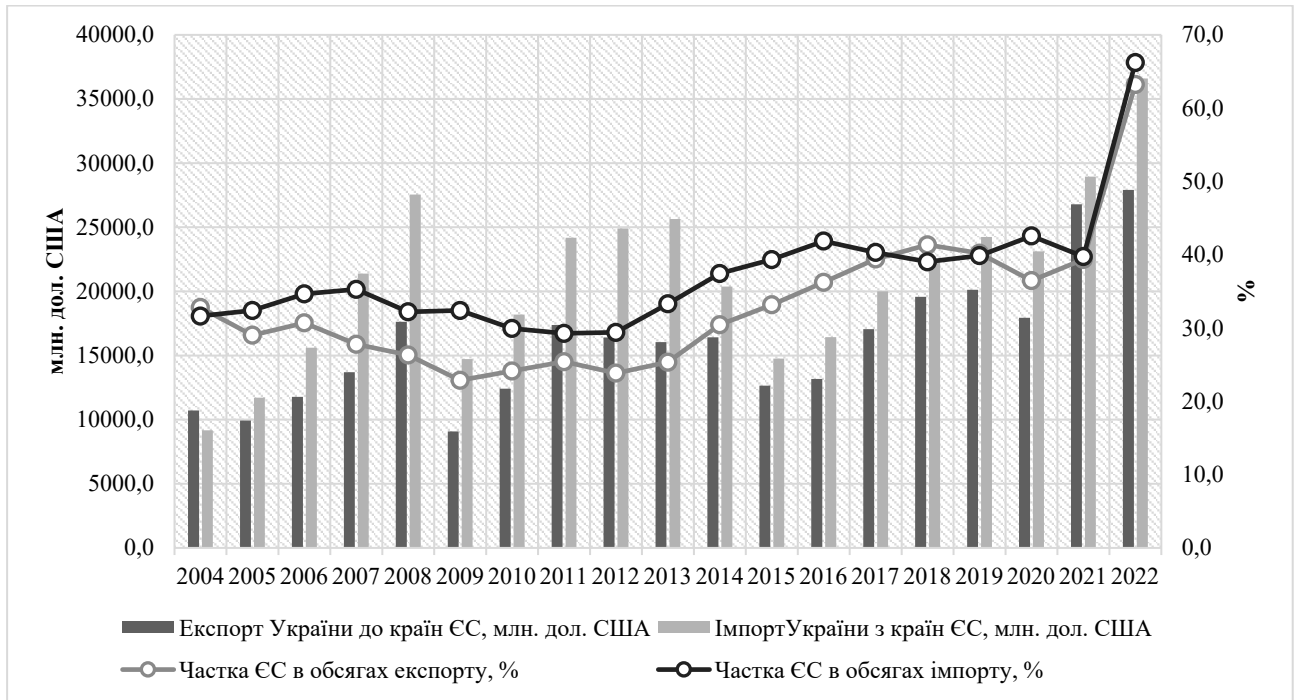

Рис. 2.4. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС за період 2004-2022 рр.

Динаміка змін обсягів експорту та імпорту представлена на рис. 2.5. За винятком кризового 2009 р., років початку військової агресії РФ 2014-2015 рр. та пандемії 2020-го р. динаміка експортно-імпоротної діяльності України з країнами ЄС має зростаючий характер. Навіть у 2022 р., коли внаслідок початку повномасштабної війни загальні обсяги експорту України скоротилися на 35%, а загальні обсяги імпорту – на 24%, обсяги експорту до ЄС збільшилися на 4,2%, а імпорту – на 26,4%. В цілому однак не можна виділити загальної тенденції динаміки торгівлі, бо під впливом ризиків зовнішнього середовища (криза, пандемія) та під впливом внутрішніх ризиків (АТО, війна) характер та інтенсивність торговельної взаємодії постійно змінюються, що не дозволяє формувати прогнози з високою імовірністю.

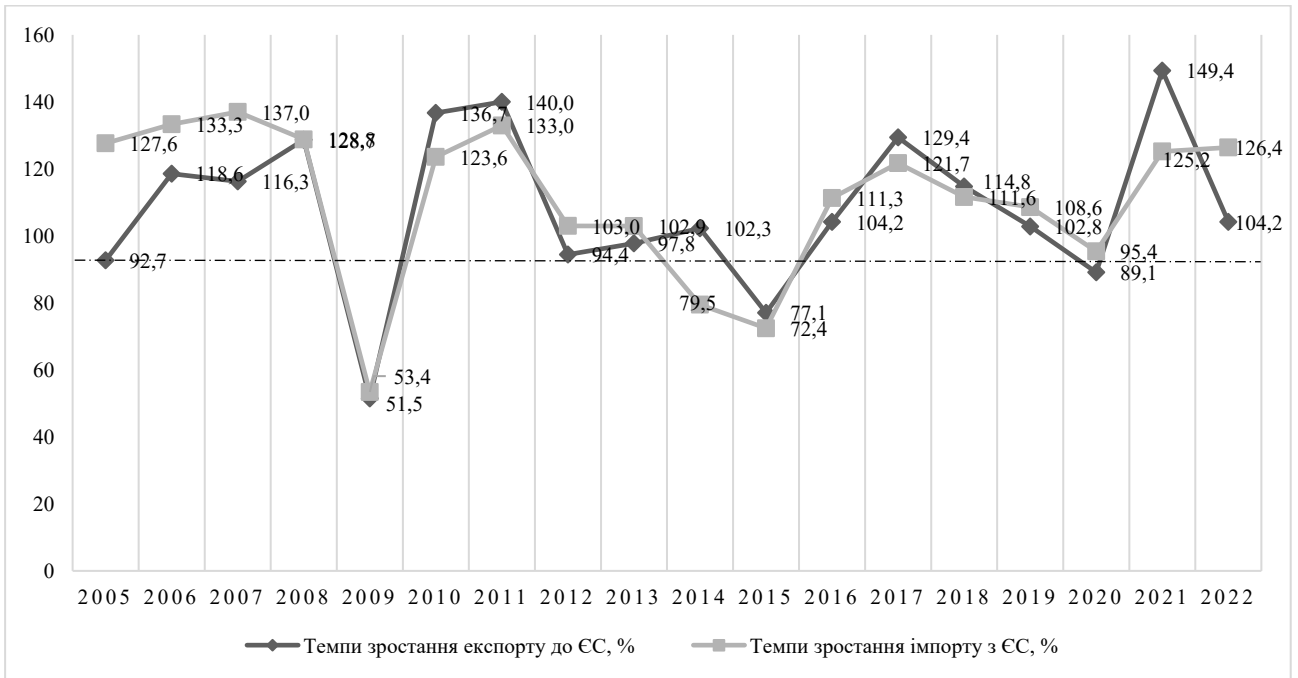

Рис. 2.5. Динаміка обсягів експорту та імпорту України за країнами ЄС

Основні торговельні партнери серед країн ЄС в експорті та імпорті товарів за даними 2022 р. представлені на рис. 2.6 та 2.7.

Рис. 2.6. Основні торговельні партнери серед країн ЄС (експорт), 2022 р.

Зазначимо, що на ці країни припадає 85,6% експорту України до ЄС та 76,7% імпорту з країн ЄС. Польща є найбільшим торговельним партнером України, займаючи 24,1% експорту та 20,5% імпорту.

Рис. 2.6. Основні торговельні партнери серед країн ЄС (імпорт), 2022 р.

Аналіз товарної структури торгівлі України з країнами ЄС засвідчив, що торгівля з ЄС в аспекті структури незначно відрізняється від загальної структури зовнішньої торгівлі країни. Зокрема, у четвірці найбільш експортованих товарів продукти рослинного походження, мінеральні продукти, недорогоцінні метали на вироби з них, машини, обладнання та механізми та електротехнічне обладнання. Більшу частку у загальному обсязі імпорту склали мінеральні продукти, продукція хімічної галузі, машини, обладнання та механізми та електротехнічне обладнання, засоби наземного транспорту (табл. 2.6).

У 2022 році з огляду на російську агресію та переформатування глобальних ланцюгів поставок у структурі експорту до країн ЄС значно зросла частка товарів продовольчої групи та імпорт мінерального палива. У порівнянні з Україною ЄС переважно експортує високотехнологічні товари, такі як машини та транспортне обладнання, а імпортує викопне паливо та інші сировинні продукти, які складають понад 58% загального імпорту ЄС (у фізичному вираженні).

Таблиця 2.6

Індекси концентрації зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС, %

Товарні групи	2019	2020	2021
Експорт			
Продукти рослинного походження	21,6	18,1	14,3
Мініреальні продукти	13,0	11,1	14,5
Недорогоцінні метали та вироби з них	18,3	16,7	23,7
Машини, обладнання та механіцми; електротехнічне обладнання	13,6	14,8	11,9
Разом:	66,5	60,7	64,5
Імпорт			
Мінеральні продукти	11,2	8,7	11,2
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	17,5	18,9	18,3
Машини, обладнання та механіцми; електротехнічне обладнання	21,7	21,3	20,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	13,5	11,9	12,2
Разом:	63,9	60,8	62,0

В таблиці 2.7 представлені індекси концентрації в розрізі конкретних товарів в структурі експорту та імпорту.

Слід відмітити зростання експорту рослинництва (з 12,7 у 2019 р. до 18,8% у 2022 р.), в імпорті – зростання концентрації палива, нафти та продуктів її перегонки (з 10,9 у 2019 р. до 24,62 у 2022 р.).

Експорт України характеризується відносно низьким рівнем концентрації, при цьому експорт до країн ЄС є більш диверсифікованим. Протягом досліджуваного періоду індекс концентрації експорту України коливався в межах 0,304–0,341, а індекс концентрації експорту України до країн ЄС – 0,265–0,293. (рис. 2.8).

Таблиця 2.7

Індекси концентрації зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС (за конкретними товарами), %

Товарна група УКТ ЗЕД		2019	2020	2021	2022	I півріччя 2023
Експорт						
10	зернові культури	12,7%	-	-	18,8%	29,13%
12	насіння і плоди олійних рослин	-	-	-	11,7%	9,84%
15	жири та олії тваринного або рослинного походження	-	9,9%	8,82%	12,3%	9,82%
26	руди, шлак і зола	8,5%	7,8%	11,24%	9,1%	6,5%
72	чорні метали	15,2%	13,5%	20,26%	-	-
85	електричні машини	11,1%	11,9%	9,61%	-	-
Разом		47,5%	43,1%	49,91%	51,9%	55,29%
Імпорт						
27	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	10,9%	8,5%	10,97%	24,62%	29,77%
30	фармацевтична продукція	-	-	-	4,97%	-
84	реактори ядерні, котли, машини	13,3%	13,1%	13,35%	7,43%	6,24%
85	електричні машини	8,4%	8,2%	6,96%	-	3,89%
87	засоби наземного транспорту, крім залізничного	13%	11,4%	11,30%	11,47%	9,63%
Разом		45,6%	41,2%	42,58%	48,49%	49,53%

Рис. 2.8. Індекси концентрації експорту України загалом та до країн ЄС

Активізація торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС впливає на поглиблення як міжгалузевої, так і внутрішньогалузевої торгівлі. На рис. 2.9 представлені індекси внутрішньогалузевої торгівлі України в цілому, та з країнами ЄС зокрема.

Рис. 2.9. Індекс внутрішньогалузевої торгівлі України загалом та з країнами ЄС

Протягом досліджуваного періоду зовнішня торгівля України характеризувалася незначним рівнем внутрішньогалузевої торгівлі. З країнами ЄС індекс внутрішньогалузевої торгівлі є дещо нижчим, водночас протягом 2019–2021 він незначно зріс.

В таблиці 2.8 представлені результати розрахунку індексів внутрішньогалузевої торгівлі в розрізі окремих товарних груп.

Розрахунок індексів внутрішньогалузевої торгівлі у розрізі окремих товарних груп, на які припадає найвища частка експорту та імпорту товарів, демонструє, що найнижчим рівнем внутрішньогалузевої торгівлі характеризується торгівля продукцією розділів III. Жири та олії тваринного або рослинного походження та XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби. Водночас найбільш інтенсивно розвивається внутрішньогалузева торгівля продукцією розділів XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання та IV. Готові харчові продукти.

Таблиця 2.8

Індекси внутрішньогалузевої торгівлі України у розрізі окремих товарних груп

Розділ УКТ ЗЕД		2019	2020	2021	2022	I півріччя 2023
II. Продукти рослинного походження	загалом.	0,2830	0,2684	0,3439	0,2545	0,1939
	країни ЄС	0,3248	0,3368	0,3240	-	-
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	загалом.	0,1016	0,0930	0,1187	0,0942	0,0737
	країни ЄС	0,0854	0,0747	0,0723	-	-
IV. Готові харчові продукти	загалом.	0,6244	0,6006	0,6371	0,6065	0,5264
	країни ЄС	0,4476	0,4814	0,5137	-	-
V. Мінеральні продукти	загалом.	0,4013	0,3768	0,2976	0,3842	0,2619
	країни ЄС	0,2909	0,2597	0,2070	-	-
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	загалом.	0,3408	0,3542	0,3750	0,4123	0,3253
	країни ЄС	0,3718	0,3449	0,4202	-	-
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	загалом.	0,4355	0,4538	0,4589	0,4335	0,4131
	країни ЄС	0,3120	0,3495	0,4115	-	-
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	загалом.	0,4967	0,5592	0,5455	0,5588	0,4348
	країни ЄС	0,6105	0,6164	0,5771	-	-
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	загалом.	0,3380	0,3833	0,3089	0,2889	0,2462
	країни ЄС	0,3126	0,2642	0,2669	-	-

Розвиток внутрішньогалузевої торгівлі визначається як спеціалізацією та конкурентністю зовнішньої торгівлі країн-партнерів, так і рівнем розвитку внутрішніх ринків товарів та послуг. Зокрема, внутрішньогалузева торгівля продукцією товарних груп 84–85 характеризується вищим рівнем концентрації на рівні 0,577–0,616. Саме продукція машинобудування складає основу високотехнологічного експорту України, обсяги якого починаючи з 2013 року скоротились майже на 50%. Водночас особливістю вітчизняної продукції машинобудування, яка експортується, є велика частка продукції, виготовленої з давальницької сировини. Зокрема, у 2020 році частка такої продукції в експорті машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання становила 42,6%, а в експорті електричних машин (товарна підгрупа 85) – 71,8%.

Отже, навіть в умовах військового часу українська економіка демонструє збереження інтенсивності зовнішньоторговельних зв'язків з країнами ЄС, які залишаються основними торговельними партнерами.

Війна дуже сильно вплинула на торгівлю України з ЄС. Розвинуті економічні зв'язки з ЄС до початку російського повномасштабного вторгнення та логістичні обмеження спровокували стрімке поглиблення орієнтації України на ЄС, зокрема на найближчих сусідів – Польщу, Румунію, Угорщину, Словаччину, Болгарію. Водночас відбулась перебудова товарних потоків – в експорті домінуючу роль зайняв експорт товарів сільського господарства та харчової промисловості, в імпорті – мінеральні палива.

2.3. Розвиток напрямів співпраці України з країнами ЄС в умовах війни.

Від початку російської агресії ЄС та його фінансові установи мобілізували понад 40,6 млрд євро для підтримки загальної економічної, соціальної та фінансової стійкості України у вигляді макрофінансової, екстреної та гуманітарної допомоги, бюджетної підтримки і кризового реагування.

Крім того, заходи військової допомоги становлять близько 27 млрд євро, тобто загальна підтримка України перевищує 67,7 млрд євро. Разом із ресурсами, виділеними для допомоги українським біженцям у ЄС, сума підтримки України й українців становить 84,7 млрд євро.

В таблиці 2.9 наведені дані щодо розміру наданої допомоги, а також яку частку вона становила від ВВП європейських країн та у відсотках відповідно до загального розміру допомоги країн ЄС.

Країни Балтії та Польща залишаються лідерами з погляду частки допомоги Україні у власному ВВП. Естонія витратила на допомогу Україні 1,26% ВВП (0,54 млрд доларів), Латвія – 1,09% ВВП (0,51 млрд доларів), Литва – 0,95% ВВП (0,76 млрд доларів), Польща – 0,68% ВВП (6,21 млрд доларів). Понад 0,5% свого

ВВП на допомогу Україні витратили також Словаччина (0,63%) та Данія (0,51%).

Таблиця 2.9

Рівень та обсяги допомоги країн ЄС Україні в умовах війни [31]

Країна	Допомога від країни, %ВВП	Внесок країни до загальної допомоги ЄС, %	Загальна сума, млрд. дол.
Естонія	1,26	0,2	0,54
Латвія	1,09	0,19	0,51
Литва	0,95	0,19	0,76
Польща	0,68	0,23	6,21
Словаччина	0,63	0,28	1,06
Данія	0,51	0,24	3,01
Нідерланди	0,44	0,28	7,24
Фінляндія	0,44	0,22	1,97
Болгарія	0,31	0,26	0,48
Чехія	0,36	0,2	1,57
Хорватія	0,3	0,23	0,36
Швеція	0,31	0,2	3,28
Німеччина	0,27	0,19	19,58
Австрія	0,2	0,23	2,04
Іспанія	0,06	0,3	5,21
Португалія	0,14	0,21	0,8
Греція	0,09	0,25	0,74
Словенія	0,11	0,22	0,2
США	0,33		76,84
Бельгія	0,09	0,23	1,9
Італія	0,07	0,23	6,28
Франція	0,05	0,22	8,11
Угорщина	0,03	0,24	0,48
Румунія	0,05	0,21	0,74

Примітка: за період лютий 2022-травень 2023 рр.

Найбільшу допомогу з початку повномасштабної війни Україні надали США – 76,84 млрд доларів. Але це лише 0,33% від внутрішнього валового продукту Штатів.

На другому місці за обсягом допомоги знаходиться Німеччина – 19,58 млрд доларів. Це 0,27% ВВП країни. Велика Британія надала Україні двосторонню допомогу на 11,67 млрд доларів – це 0,37% ВВП.

Щодо інших європейських країн, які активно допомагають Україні: Франція надала Україні допомоги на 8,11 млрд доларів (0,05% ВВП), Італія – 6,28 млрд (0,07%), Нідерланди – 7,24 млрд доларів (0,44%), Іспанія – 5,21 млрд доларів (0,06% ВВП) [31].

Слід зазначити, що для післявоєнного відновлення України ЄС планує створити трастовий фонд солідарності за зразком фонду відновлення країн-членів ЄС після Covid-19 [32]. Він фінансуватиме інвестиції у відбудову України та реформи за погодженням з українським урядом. Важливо зазначити, що безповоротна фінансова допомога іноземних держав має становити левову частку (80–90%) міжнародної фінансової допомоги Україні. За її рахунок мають фінансуватися проекти з будівництва нових великих містоутворюючих промислових підприємств, реконструкції на нових технологічно-цифрових засадах постраждалих підприємств, відбудови інфраструктури та житлового фонду. Домовлятися про таку схему фінансування потрібно вже сьогодні, не нехтуючи цим питанням, успішне вирішення якого безпосередньо впливатиме на стійкість післявоєнного економічного зростання нашої держави. Поки що іноземні держави більш схильні до кредитування, тоді як на гранти, за словами міністра фінансів України

5 травня 2022 р. в ЄС було створено Трастовий фонд солідарності з Україною, який має стати інструментом мобілізації коштів для відновлення України, зокрема за рахунок конфіскованих активів російських олігархів [33].

Ще одним напрямком співробітництва є підтримка з боку країн ЄС вимушених мігрантів з України. За кордоном загалом перебуває трохи більш як 5 млн українських переселенців, із них майже 4,7 млн – у країнах Європи. При цьому, за даними УВКБ ООН найбільше українців перебуває в Німеччині (1,07 млн), на другому місці - Польща (994 тис.), на третьому - Чехія (345 тис.). На основі даних УВКБ ООН можна встановити, що за останній рік кількість українців у країнах Європи зросла на понад 725 тис. осіб. Піку вона сягнула в березні-травні 2023 року (майже 5,3 млн людей) і зараз поступово зменшується

— зокрема, за рахунок Польщі, де за останні пів року кількість переселенців з України зменшилася на понад 550 тис. осіб.

За даними Управління верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), статус тимчасового захисту у країнах Європи до 3 січня 2023 року отримали близько 4,9 млн українських біженців. Це близько 1% від населення країн Євросоюзу. Найбільше українців прийняли Польща, Німеччина та Чехія. [34]

Динаміка числа вимушених мігрантів до країн Європи представлена на рис. 2.10. Порівняно з серединою 2022 р. число українських вимушених мігрантів збільшилося з 3,56 млн. осіб до 5,37 млн. на середину 2023 р., тобто на 50,8%

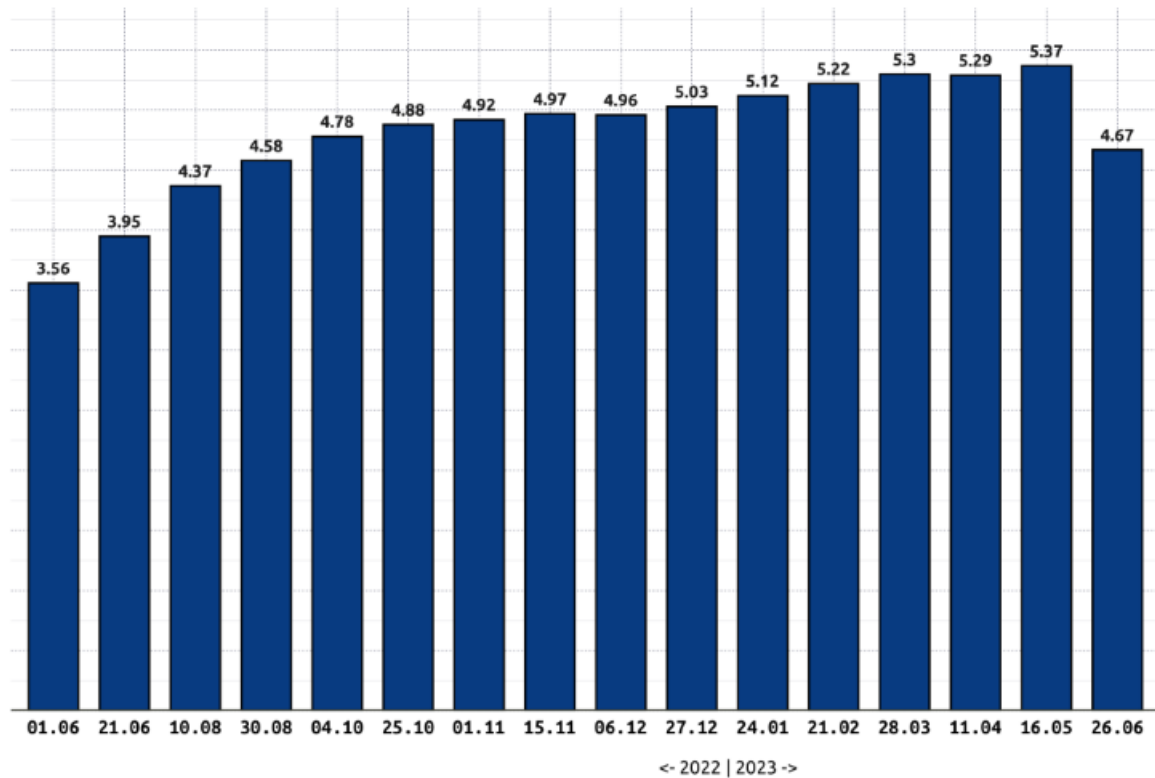

Рис. 2.10. Кількість українців у країнах Європи, млн. осіб (за даними УВКБ ООН) [35]

За розрахунками ЄЦБ, від 25% до 55% українських вимушених мігрантів працевлаштуються або активно шукають роботу в країнах-реципієнтах. Це збільшить робочу силу ЄС на 0,2-0,8% або на 0,3-1,3 млн осіб. Відтак, біженці з України можуть стати поштовхом для розвитку економік деяких країн ЄС.

Щодо кількості мігрантів в розрізі країн ЄС відносно чисельності населення, то як свідчать дані рис. 2.11 4,4% населення Чехії та 4,1% населення Польщі займають біженці з України, при цьому їх чисельність в Польщі втричі більша за чисельність у Чехії.

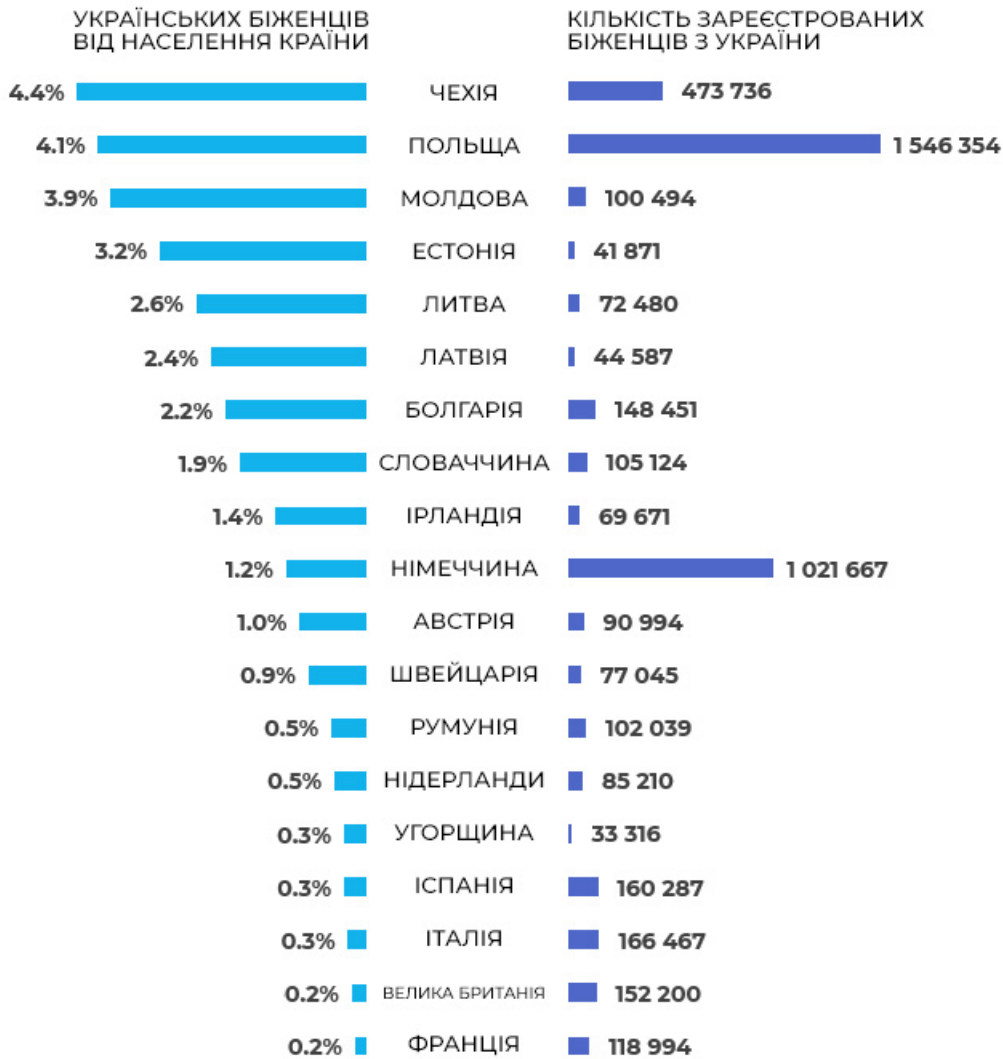

Рис. 2.11. Розподіл біженців з України за країнами ЄС щодо чисельності населення [34]

За оцінками українці мігрантів стимулюватимуть випуск товарів та послуг в країнах ЄС, зокрема в Естонії, Польщі та Чехії у 2026 році він буде більшим на 2,2-2,3%, ніж у базовому сценарії без міграції, у Німеччині – на 0,6-0,65%. Вплив українців на державні фінанси країн, які їх приймають, також буде позитивним у довгостроковій перспективі. Щонайменше завдяки тому, що активніше зростання ВВП збільшить надходження податків.

Таким чином, в умовах війни посилилася підтримка з боку країн ЄС у формі фінансової, військової, гуманітарної допомоги, обсяги якої залишаються стабільно високими. Одним з основним напрямів підтримки залишається прийняття українських вимушених мігрантів та їх соціальна підтримка, що з одного боку є важливим інструментом подолання негативних наслідків війни, а з іншого є фактором втрати працездатного населення, що у мовах збереження небезпеки на території України продовжуватиме адаптуватися до життя в країнах ЄС.

Висновки до другого розділу

ЄС є найбільш єдиним ринком, що має 440 млн. споживачів, з прозорими правилами та регуляторними нормами; в ЄС створене безпечне правове інвестиційне середовище, що характеризується найбільшим рівнем відкритості у світі. За 2022 р. ВВП на душу країн ЄС дорівнює 37433 дол., що в 2,9 рази вище за середньосвітовий показник та 8,3 рази вище за показник по Україні. До п'ятірки країн з найбільшим розміром економіки належать Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та Нідерланди, сумарно в цих країнах створюється 67,71% ВВП Європейського Союзу. Половина ВВП ЄС створюють економіки тьох країн Німеччини, Франції та Італії.

Показник ВВП України за даними 2022 р. складає 160,5 млрд., що на 20% менше 2021 р., що обумовлено початком війни. В цілому динаміка ВВП починаючи з 2015 р. є зростаючою, порівняно з 2015 р. у 2021 р. ВВП збільшився в 2,2 рази. Якщо б позиціонувати Україну серед країн ЄС, то за даними 2022 р. вона б займала 18ту сходинку після Угорщини, ВВП якої складає 177,3 млрд. дол. США, тобто смарний ВВП України є більшим за показник 10 найменших економік ЄС.

Одним із пріоритетних векторів розвитку ЄС на сьогодні є розвиток сильної Європи у глобальному просторі, що можливо за умови забезпечення безпеки громадян, стійкої, конкурентоспроможності та життєздатної економіки.

Оцінка позицій країн ЄС у ключових рейтингах показала, що вони знаходяться в перших 50% рейтингу країн світу за легкістю ведення бізнесу, зокрема в першій десятці Данія та Швеція; в рейтингу економічної свободи всі країни ЄС (за винятком Греції) знаходяться в перших 50%, зокрема Ірландія, Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія та Швеція входять до першої десятки; за рейтингом стійкої конкурентоспроможності переважна більшість країн ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу країн світу, у тому числі Швеція, Фінляндія, Данія, Франція та Словенія входять до першої десятки рейтингу; всі країни ЄС входять до 40 найбільш глобалізованих економік світу, зокрема Нідерланди, Бельгія, Швеція, Німеччина, Австрія, Данія, Фінляндія та Франція в десятці найбільш глобалізованих країн.

Україна значно поступається країнами ЄС, займаючи слабкіші позиції в рейтингах, що аналізуються, зокрема займає 64 місце в рейтингу легкості ведення бізнесу, оцінка України є на 10,4% вищим за середньосвітовий індекс легкості ведення бізнесу, що свідчить про те економіка України має більш сприятливі умови для введення бізнесу порівняно зі світом. Україна, так же як і Греція, є країною з переважно невеликою економікою. Україна займає 44 місце за рівнем глобалізованості, має оцінку за індексом на 19,5% вищу за середньосвітовий показник.

Згідно Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік загальний прогрес виконання Угоди збільшився з 63% у 2021 р. до 72% у 2022 р., тобто на 9%. За даними 2022 р. Україна експортувала до країн ЄС товарів на суму 27,9 млрд. дол., імпортувала товарів з країн ЄС на 36,6 млрд. дол. Починаючи з 2014 р. частка країн ЄС в обсягах українського експорту коливалась в межах 30-40%, а у 2022 р. збільшилася до 63,2%. Частка ЄС в імпорті України за цей період знаходилась в межах 37-42%, а у 2022 р. зросла до 66,2%.

Аналіз товарної структури торгівлі України з країнами ЄС засвідчив, що торгівля з ЄС в аспекті структури незначно відрізняється від загальної структури зовнішньої торгівлі країни. Зокрема, у четверті найбільш експортованих товарів

продукти рослинного походження, мінеральні продукти, недорогоцінні метали на виробі з них, машини, обладнання та механізми та електротехнічне обладнання. Більшу частку у загальному обсязі імпорту склали мінеральні продукти, продукція хімічної галузі, машини, обладнання та механізми та електротехнічне обладнання, засоби наземного транспорту.

Війна дуже сильно вплинула на торгівлю України з ЄС. Розвинуті економічні зв'язки з ЄС до початку російського повномасштабного вторгнення та логістичні обмеження спровокували стрімке поглиблення орієнтації України на ЄС, зокрема на найближчих сусідів – Польщу, Румунію, Угорщину, Словаччину, Болгарію. Водночас відбулась перебудова товарних потоків – в експорті домінуючу роль зайняв експорт товарів сільського господарства та харчової промисловості, в імпорті – мінеральні палива

Від початку російської агресії ЄС та його фінансові установи мобілізували понад 40,6 млрд євро для підтримки загальної економічної, соціальної та фінансової стійкості України у вигляді макрофінансової, екстреної та гуманітарної допомоги, бюджетної підтримки і кризового реагування.

Крім того, заходи військової допомоги становлять близько 27 млрд євро, тобто загальна підтримка України перевищує 67,7 млрд євро. Разом із ресурсами, виділеними для допомоги українським біженцям у ЄС, сума підтримки України й українців становить 84,7 млрд євро.

Ще одним напрямком співробітництва є підтримка з боку країн ЄС вимушених мігрантів з України. За кордоном загалом перебуває трохи більш як 5 млн українських переселенців, із них майже 4,7 млн – у країнах Європи. При цьому найбільше українців перебуває в Німеччині, Польщі та Чехії.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ ДО ЄС

3.1. Прогнози соціально-економічного розвитку ЄС та України

Війна в Україні та її наслідки суттєво вплинули на соціально-економічну ситуацію в європейському регіоні загалом. На основі прогнозних оцінок ЄС [36] та Національного банку України [37] були визначені прогнозні оцінки ключових макроекономічних показників (таблиця 3.1). Отже, прогнозується несуттєве зростання економіки ЄС у 2024 р. на 1,3%, у 2025 р. на 1,7%, щодо України ці оцінки є більш оптимістичними, а саме 3,7% зростання у 2024 р., 6,1% у 2025 р.

Таблиця 3.1

Прогнозні оцінки соціально-економічних показників ЄС та України на 2023-2025 рр.

Індикатор	ЄС			Україна		
	2023	2024	2025	2023	2024	2025
ВВП, % зміни	0,6	1,3	1,7	4,8	3,7	6,1
Інфляція, %	6,5	3,5	2,4	13,5	7,7	7,6
Безробіття, %	6,0	6,0	5,9	17,8	16,2	14,5
Дефіцит бюджету, %	-3,2	-2,8	-2,7	-20,4	-13,4	-11,3
Сукупний державний борг, % ВВП	83,1	82,7	82,5	87,0	96,2	98,3
Баланс рахунку поточних операцій, %ВВП	2,5	2,5	2,5	-4,3	-6,0	-6,5
Експорт товарів та послуг, % зміни	0,4	2,2	3,2	-2,5	3,3	8,5
Імпорт товарів та послуг, % зміни	-0,6	2,3	3,2	2,7	3,8	5,5

Щодо причин такої економічної динаміки країн ЄС, слід зазначити, що втрата імпульсу зростання у 2023 р. була зумовлена відсутністю потужного драйвера зростання, особливо слабким споживанням, а також зовнішньою кон'юнктурою. Приватне споживання в цілому стагнувало, оскільки зростання номінальної заробітної плати продовжувало відставати від інфляції. Обсяг роздрібної торгівлі продовжував знижуватись у річному вимірі, особливо на

автомобільне паливо та продукти харчування, ціни на які залишаються високими. Водночас витрати на послуги зросли, що частково пов'язано з подальшим відновленням туристичних потоків до ЄС. Однак експорт скоротився, а чиста торгівля зробила позитивний внесок у зростання лише тому, що падіння імпорту випереджало падіння експорту. Інвестиції - як державні, так і приватні - також незначно зросли в першій половині року, хоча їхня динаміка була дуже волатильною в різних країнах-членах. З боку виробництва, валова додана вартість у промисловості стримувалась слабким попитом та високими цінами на енергоносії. Аналогічно, високі виробничі та фінансові витрати, а також нестача робочої сили негативно вплинули на будівельну діяльність, особливо в житловому секторі. Через інфляцію, яка обмежує купівельну спроможність населення, ділова активність у контактних послугах стагнувала після її швидкого відновлення минулого року. Натомість ІТ та бізнес-послуги, на які припадає майже п'ята частина валової доданої вартості в ЄС, продовжували зростати [38].

Прогнози динаміки ВВП в розрізі країн ЄС представлені на рис. 3.1.

Отже, найбільші темпи зростання прогнозуються в таких країнах ЄС, як Мальта, Угорщина, Ірландія, Польща, Румунія, Литва, Латвія та Чехія.

Щодо прогнозних оцінок темпів інфляції, то для ЄС в цілому сповільнюватиметься та становитиме у 2024 р. 3,5%, у 2025 р. 2,4%. Для України за прогнозами інфляція знизиться до 7,7% у 2024 р., 7,6% у 2025 р., залишається значно вищою порівняно країн ЄС.

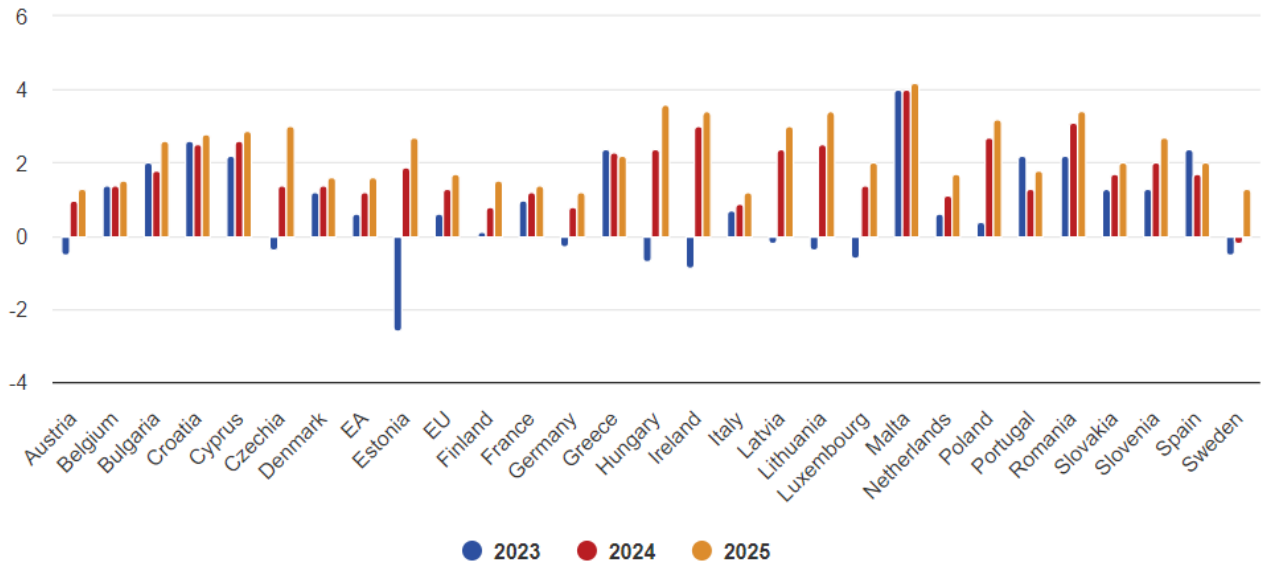

Рис. 3.1. Прогнозні оцінки зміни ВВП за країнами ЄС, %

Щодо прогнозних оцінок інфляції в розрізі країн ЄС (рис. 3.2), то найвищими вони залишаться у Польщі, Угорщині, Словаччині, Румунії, однак слід зазначити, що порівняно з рівнем 2024 р. спостерігатиметься суттєво скорочення інфляційного тиску на економіки країн ЄС.

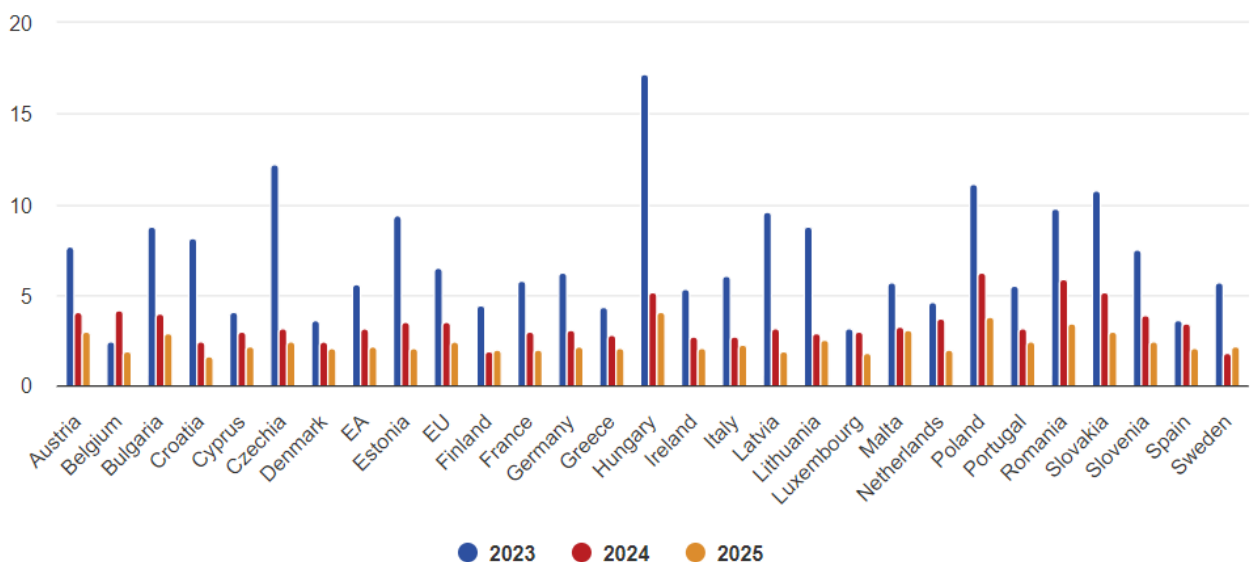

Рис. 3.2 Прогнозні оцінки темпів інфляції за країнами ЄС, %

Безробіття у країнах ЄС залишатиметься на рівні 6% у 2024р., 5,9% у 2025 р., при чому в Україні його рівень буде набагато вищим, зокрема 16,2% у 2024 р. та 14,5% у 2025 р. Рівень безробіття на країнами ЄС ілюструє рис. 3.3, дані якого свідчать, що найвищим серед країн ЄС безробіття збережеться в Греції,

Іспанії, Швеції, Італії, Франції, Фінляндії. Найнижчим рівень безробіття очікується в таких країнах, як Польща, Чехія та Мальта.

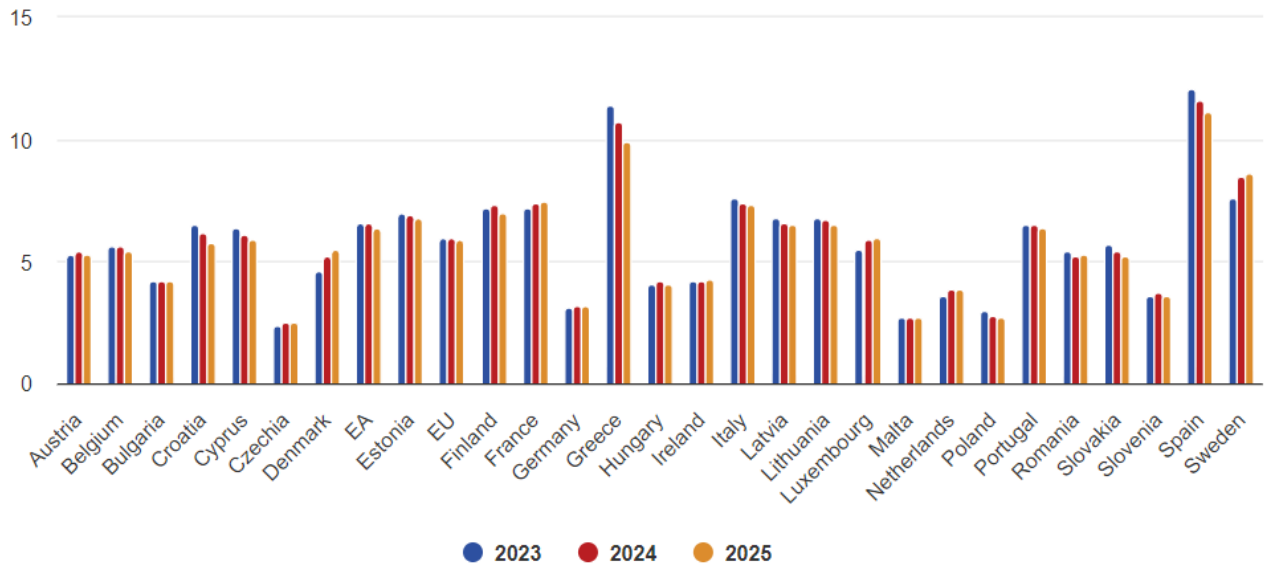

Рис. 3.3 Прогнозні оцінки рівня безробіття за країнами ЄС, %

Очікується, що підвищення заробітних плат, подальше зростання зайнятості та подальше уповільнення інфляції сприятимуть підвищенню купівельної спроможності домогосподарств країн ЄС у 2024 та 2025 роках, що стимулюватиме споживання. Однак, ринок праці ЄС продовжуватиме демонструвати високі показники, незважаючи на уповільнення економічного зростання. Співіснування низького рівня безробіття та високої частки вакансій і дефіциту робочої сили вказує на те, що ринок праці все ще залишається напруженим.

Щодо рівня бюджетного дефіциту, то для країн ЄС він прогнозується на рівні 2,8 та 2,7% від ВВП у 2024 р. та 2025 р. відповідно. Для України рівень бюджетного дефіциту буде значно більшим, а саме 13,4% та 11,3% відповідно.

За оцінками, дискреційна фіскальна підтримка значно зменшилася завдяки повній відмові від тимчасових заходів, пов'язаних з пандемією, скороченню субсидій на приватні інвестиції та меншому чистому бюджетному впливу заходів, пов'язаних з енергетикою. Натомість менш сприятливе економічне середовище та вищі процентні видатки призведуть до збільшення дефіциту сукупного бюджету ЄС у 2023 році. Стриманість дискреційної фіскальної

підтримки, як очікується, призведе до подальшого скорочення дефіциту у 2024 та 2025 роках - до 2,8% ВВП у 2024 році та до 2,7% у 2025 році. Водночас, вищі на довший термін відсоткові ставки будуть тиснути на державні фінанси набагато більше, ніж у минулому, відволікаючи ресурси від інших пріоритетів. Прогнозується, що фіскальна позиція ЄС погіршиться у 2023 році на 0,4% ВВП, а у 2024 році - ще більше (на 0,7%), що пов'язано, головним чином, з очікуваною поетапною відмовою від заходів, пов'язаних з енергією. Прогноз без змін на 2025 рік вказує на незначне скорочення фіскальної позиції ЄС у цьому році. Як наслідок, фіскальна політика у 2023-25 роках, як очікується, не спричинить додаткового інфляційного тиску, але й не буде підтримувати економіку.

На рис. 3.4 наведені прогнозні оцінки рівня бюджетного дефіциту окремо для кожної країни ЄС. Отже, найвищий рівень спостерігатиметься в економіках Словаччини, Румунії, Угорщини, Італії, Польщі, Бельгії та Мальти. Профіцит бюджету прогнозується для Кіпру, Данії, Ірландії та Португалії.

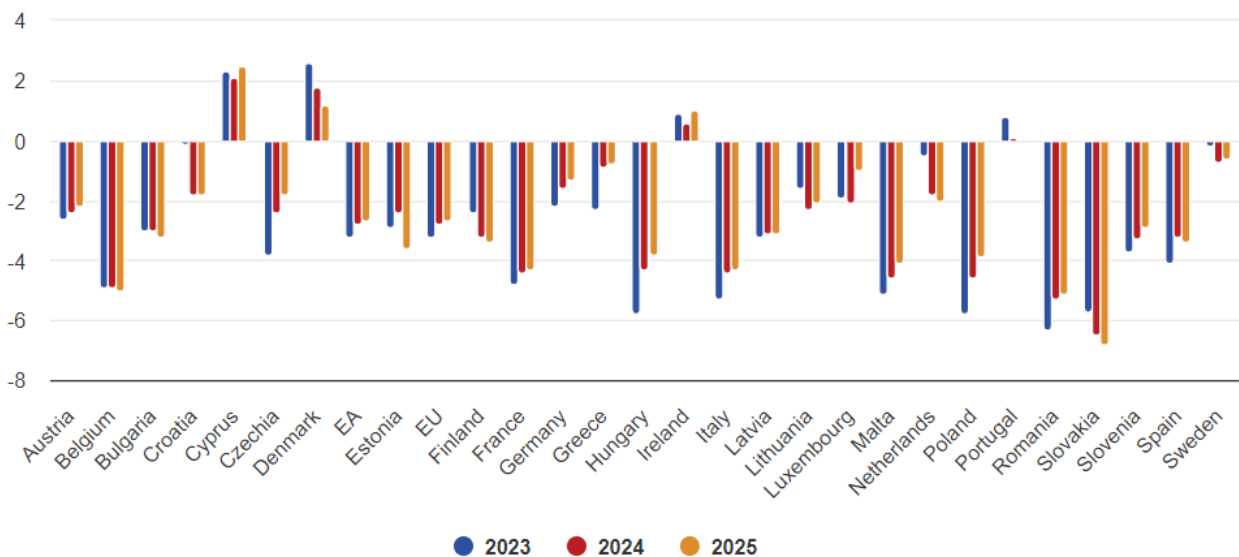

Рис. 3.4. Прогнозні оцінки рівня бюджетного дефіциту за країнами ЄС, %

Відношення боргу ЄС до ВВП продовжить знижуватися до 83% у 2023 році через подальше зростання інфляції, вимірюваної дефлятором ВВП, тоді як вищі відсоткові ставки за новими борговими зобов'язаннями лише поступово збільшуватимуть відсоткові витрати через довгий термін погашення державного

боргу в ЄС. У 2024 та 2025 роках коефіцієнт боргу прогнозується на рівні 82,7 та 82,5% відповідно. Для України частка боргу у ВВП є вищою, зокрема 96,2% за прогнозами у 2024 р. та зростання до 98,3% у 2025 р.

Щодо прогнозних оцінок зовнішньої торгівлі, то прогнозується відновлення зростання її обсягів. Так, експорт ЄС збільшиться на 2,2% у 2024 р. та на 3,3% у 2025 р., імпорт – на 2,3 та 3,2% відповідно. Для України прогнозується зростання експорту на 3,3% у 2024 р., на 8,%% у 2025 р., зростання імпорту – на 3,8 та 5,5% відповідно.

Вплив на поточні результати прогнозування мають тривала агресивна війна росії проти України, конфлікт на Близькому Сході, енергетичні проблеми та зростання цін на енергоносії, економічний розвиток інших країн-партнерів, зокрема Китаю, інфляційні ризики та екологічні ризики.

На основі форсайт досліджень Європарламенту з урахуванням війни росії з Україною та євроінтеграційної траєкторії розвитку України можливі 4 основні сценарії подальшого розвитку співпраці, а саме [39]:

1. Сценарій «Справедлива стабільність» передбачає, що Україна поверне собі всі свої території і приєднається до ЄС і НАТО, а новий російський режим, що готовий співпрацювати, підпише мирну угоду.

2. Сценарій «Друга холодна війна» передбачає, що фронт застопориться без угоди між сторонами, що призведе до формування двополярного світу та часткової інтеграції України до ЄС і НАТО.

3. Сценарій «Заморожений конфлікт» передбачає, що сторони вестимуть переговори про компроміси після того, як фронт застопорився, що призведе до нейтралітету України та стагнації процесу вступу до ЄС.

4. Сценарій «Спустошена Європа» припускає, що Росія піде на ескалацію війни, що призведе до залучення НАТО до війни, посилення й розширення НАТО, але до роз'єднаності та слабкості ЄС.

Характеристика зазначених сценаріїв представлена на рис. 3.5.

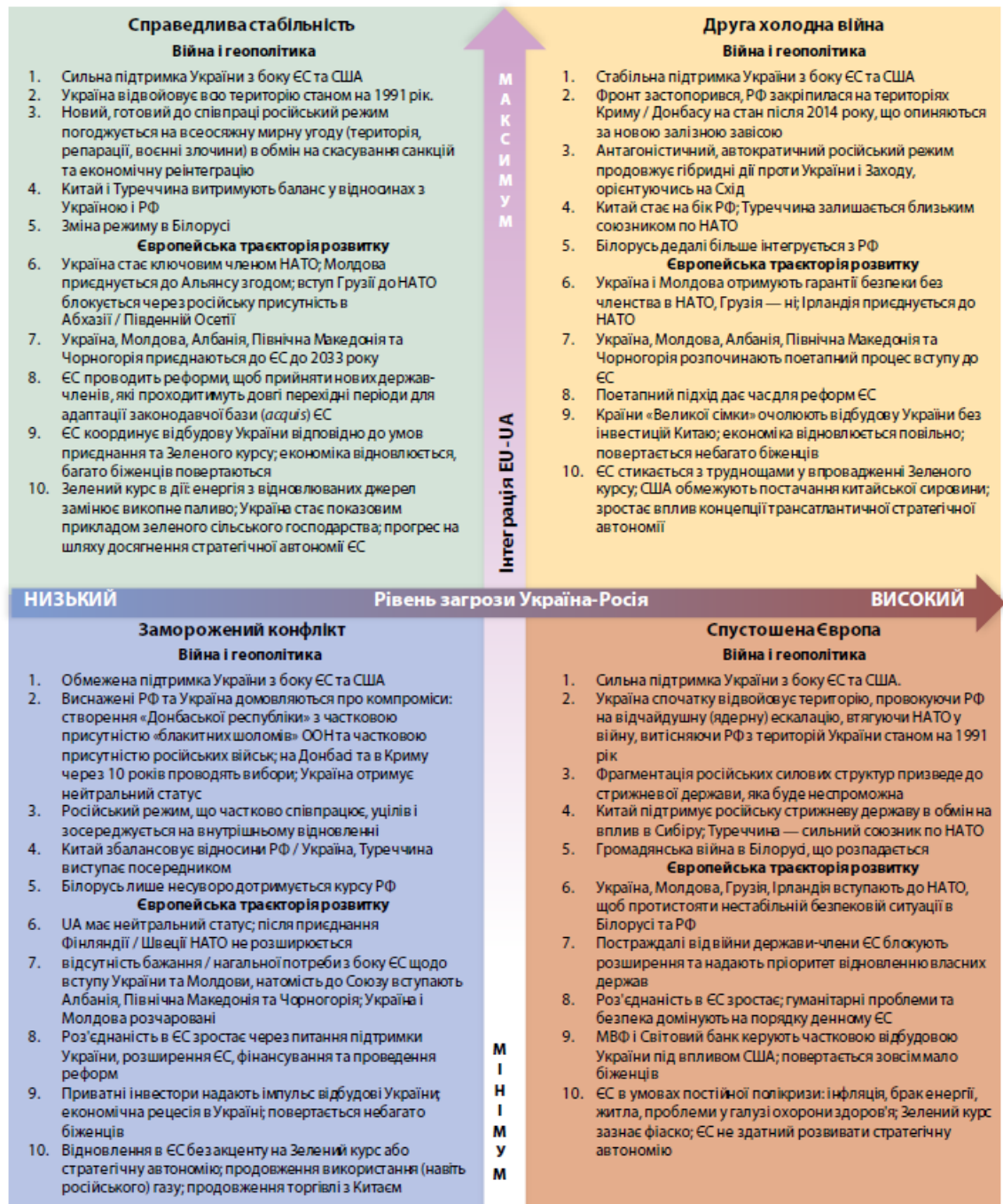

Рис. 3.5. Сценарії подальшого розвитку співпраці України з ЄС [39]

Зазначені сценарії також обумовлюють подальші можливі кроки політики ЄС щодо України, а саме:

1. Від військової підтримки до нової архітектури європейської безпеки: ЄС міг би перейти від координації та публічної підтримки короткострокової військової та економічної допомоги Україні до розробки майбутньої архітектури

безпеки для Європи в ширшому сенсі, що може охоплювати дипломатичні зусилля.

2. На шляху розширення ЄС, відбудови та відновлення: Україна повинна провести реформи, необхідні для вступу до ЄС, зокрема, стосовно верховенства права. ЄС міг би підготуватися до змін у розподілі політичної влади та фінансових ресурсів і виробити узгоджену позицію щодо розширення для кількох кандидатів на вступ, збалансувавши принцип індивідуальних заслуг та групового підходу. Важливим є зв'язок між вступом України до ЄС та її відбудовою. Відбудова вимагає координації, фінансування та участі біженців, що повертаються.

3. Створення ефективного, зеленого та суверенного Європейського Союзу: ЄС міг би підготувати свої інституції до розширення, одночасно вирішуючи подвійний виклик: досягти стратегічної автономії у забезпеченні своїх енергетичних, сировинних та сільськогосподарських потреб і реалізувати Європейський зелений курс. ЄС міг би винести уроки з досвіду попередніх розширень.

4. Перегляд зовнішніх відносин ЄС: ЄС міг би підготуватися до різних можливих майбутніх відносин з Росією та Білоруссю, зіткнувшись з більш антагоністичними або більш схильними до співпраці урядами. ЄС міг би ретельно відрегулювати свої відносини з Туреччиною та Китаєм, беручи до уваги відносини між США і Китаєм та необхідність зниження ризиків в економічних відносинах.

Таким чином, підсумовуючи зазначимо, зовнішнє середовище та ризики з ним пов'язані формують передмови розвитку ЄС та України в найближчу короткострокову перспективу. Це відповідно пливає і на характер динаміки соціально-економічного розвитку, на рівень інфляції та безробіття, формуючи дефіцит бюджету та посилюючи боргове навантаження на економіки країн. Однак, при цьому як свідчать проаналізовані прогнози оцінки ситуації вирівнюється та відмічається покращення по багатьох показниках. Для України

подальший розвиток залежатиме від тривалості війни та інтенсивності інтеграційної співпраці з країнами ЄС.

3.2. Виклики від розширення для ЄС та України

На сайті Єврокомісії прямо і недвозначно сказано: «ЄС єдиний з Україною». Дійсно, після повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року Європейський Союз довів відданість і єдність [40]. Він надав підтримку українцям, які шукали притулку, і продовжував «пропонувати потужну політичну, фінансову та гуманітарну допомогу Україні та вводити жорсткі санкції проти росії та тих, хто бере участь у війні» [41]. У довгостроковій перспективі Брюссель також пообіцяв відкрити двері для вступу Києва до ЄС, даючи українському народу перспективу стабільності та захисту від росії.

Вступ до ЄС може стати ще більш пріоритетним для Києва після того, як НАТО на останньому саміті у Вільнюсі вирішила не прискорювати процедуру вступу України до альянсу. У своєму підсумковому комюніке саміт визнав, що НАТО «буде в змозі надіслати Україні запрошення приєднатися до Альянсу, коли члени Альянсу погодяться і будуть виконані умови» [42]. Урсула фон дер Ляєн, президент Європейської комісії, у Вільнюсі визнала «дивовижну швидкість» [43], з якою Київ запроваджує реформи, необхідні для вступу в ЄС. У середині червня 2023 р. в першому звіті комісії було зазначено, що Україна виконала два із семи реквізитів для приєднання.

Є три причини несподіваного прискорення процедури вступу України. Перший полягає в тому, що більшість європейських урядів сподіваються, що вступ до ЄС негайно відхилить запит Києва на вступ до НАТО, крок, який багато європейських лідерів побоюються, що він перетне червону лінію президента росії та втягне ЄС у фронтальне зіткнення з росією; по-друге, незважаючи на закінчення військової кампанії, було б надто небезпечно залишати Україну без пришвартування до Європи та під загрозою постійної

нестабільності; по-третє, Європа не може запропонувати Києву ані боєприпаси, ані гроші. Парадоксально, але після того, як з лютого 2022 року було витрачено майже 69 мільярдів євро [44] (приблизно 77,39 мільярдів доларів за курсом на 2023 рік) на підтримку України та створення спеціального закладу для забезпечення Києва боєприпасами, пропонувати політичний шлях і обіцяти майбутню допомогу сьогодні дешевше, ніж інші параметри.

З лютого 2022 року ЄС надав Києву історичну суму фінансової підтримки. Однак приєднання України може виявитися набагато дорожчим у середньостроковій перспективі також тому, що ця ініціатива, ймовірно, розпочне нову хвилю розширення до інших країн Східної Європи. [45] Цей процес має величезні політичні, фінансові та інституційні наслідки, які ніхто не може повністю оцінити сьогодні, і які завтра можуть чинити тиск на цілісність ЄС, випробовуючи як відданість, так і згуртованість Європи.

Протягом своєї історії Європейський Союз, який був заснований як Європейське економічне співтовариство Бельгією, Францією, Західною Німеччиною, Італією, Люксембургом та Нідерландами в 1957 році, пройшов кілька хвиль розширення. Він вітав Данію, Ірландію та Великобританію в 1973 році, потім Грецію, Португалію та Іспанію в 1980-х роках. Перейменований на Європейський Союз, він прийняв Австрію, Фінляндію та Швецію в 1995 році, потім Кіпр, Чехію, Естонію, Угорщину, Латвію, Литву, Мальту, Польщу, Словаччину та Словенію в 2004 році «великого вибуху», Болгарію та Румунію в 2007 р. та Хорватія у 2013 р. Кожен із цих раундів розширення створив нові ринки, економію за рахунок масштабу, а також процвітання та стабільність як для «старих» членів, так і для нових учасників. Вони також спричинили фінансові витрати та інституційні зміни. Під час процесу вступу Комісія допомагає країнам, які бажають приєднатися до ЄС, відповідати критеріям для членства та підтримує їх у здійсненні відповідних економічних і демократичних реформ. Не слід недооцінювати складність завдання та вартість процесу. У деяких випадках, зокрема в Туреччині, а

також у країнах Західних Балкан, процес вступу сповільнився та втратив імпульс через його політичну, інституційну та економічну складність.

Романо Проді, який організував «великий вибух» у 2004 році як президент Європейської комісії, у 2003 році запропонував інтегрувати і Україну [46]. Він закликав до такого ж кроку в 2013 році [47], за рік до російського вторгнення в Крим, але в ті роки порядок денний ЄС був поглинений внутрішніми проблемами, викликаними кризою євро. Зрештою, через чотири дні після російського вторгнення Україна подала офіційну заявку на вступ до ЄС. Приблизно через чотири місяці ЄС оголосив країну кандидатом, даючи сильне відчуття європейської політичної солідарності з Києвом, а також застерігаючи Путіна від продовження його агресії. Як тільки Україна стане членом Європейського Союзу, вона матиме право на взаємну допомогу у разі військової агресії згідно зі статтею 42.7 Договору про ЄС і отримуватиме величезні фінансові перекази, призначені для полегшення її інтеграції.

Фінансові наслідки процесу розширення для включення України та інших країн, що межують з росією, є величезними [48]. Відбудова України передбачає трансферти порядку сотень мільярдів євро [49]. У березні 2023 року у звіті, опублікованому Світовим банком, урядом України, Європейською комісією та ООН, вартість реконструкції та відновлення в Україні досягла 411 мільярдів доларів (приблизно 383 мільярди євро). Ця оцінка охоплювала лише перший рік після вторгнення росії, не беручи до уваги руйнування Каховської дамби, а також інші нещодавні пошкодження. Очікується, що витрати на реконструкцію та відновлення розтягнуться на 10 років, протягом яких знадобляться як державні, так і приватні кошти. За підрахунками Світового банку, дві третини грошей мають надходити з державних джерел. Нещодавно голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн запропонувала, щоб ЄС надавав 45% фінансування до 2027 року у вигляді грантів і позик.

Величезні ресурси також можуть знадобитися для супроводу приєднання інших східних країн до ЄС. Нинішніми країнами-кандидатами є Албанія, Молдова, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія, Боснія і Герцеговина, Туреччина та Україна, тоді як Грузія та Косово вважаються «потенційними кандидатами». Відкладення доступу до деяких із цих країн може призвести до зворотного ефекту, спричинивши розчарування населення та навіть відмову від європейських цінностей. Це ймовірно у випадку Західних Балкан, яким обіцяли вступ до союзу 20 років тому.

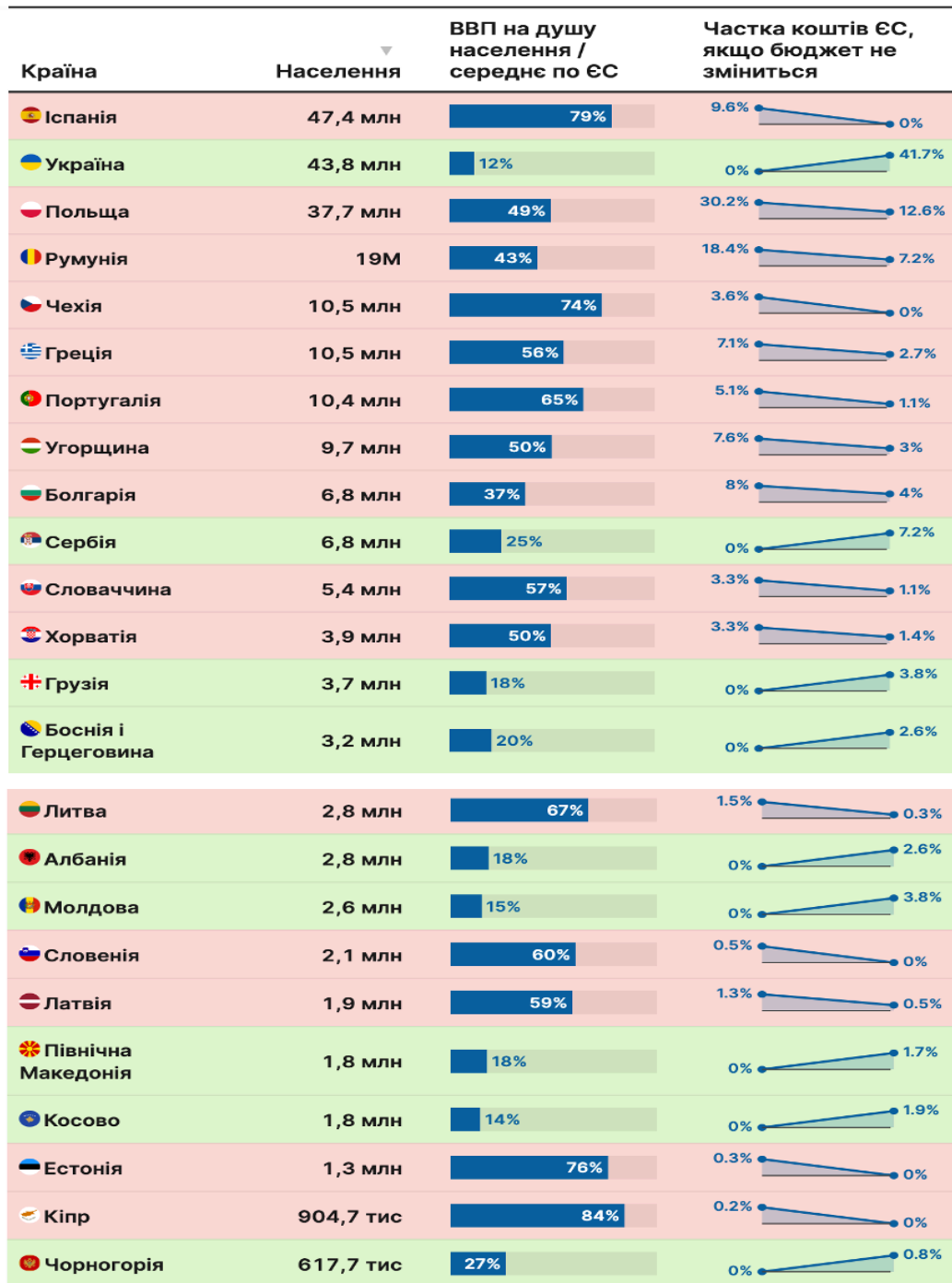
Брюссельська риторика завжди стверджувала, що розширення є грою з позитивною сумою, яка приносить користь усім державам-членам. [50] Однак збільшення кількості країн також зменшує політичну та економічну однорідність Європейського Союзу, що ускладнює досягнення консенсусу з відповідних питань. У прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький навів приклад дистанції між новими та старими членами ЄС. У своїй промові в Гайдельберзі в Німеччині Моравецький відкинув пропозиції, що сприяють тіснішій політичній інтеграції (замінити одностайне голосування запровадженням механізмів кваліфікованої більшості або сприяти розширеній співпраці між групами держав-членів), сказавши, що, на його думку, «ніщо не захистить свободу націй, їхню культуру, соціальну, економічну, політичну та військову безпеку краще, ніж національні держави», і попереджаючи, що подальша федералізація ЄС була б «ілюзорною або утопічною» [51].

Враховуючи дедалі більшу відсутність політичної та культурної однорідності, консенсус підтримувався завдяки значним грошовим переказам із заможніших (переважно західноєвропейських) держав-членів до менш заможних (переважно східних). Таким чином, підтримка економічної модернізації нових держав-членів потребувала значних фінансових ресурсів від країн-кредиторів. Мобільність капіталу та робочої сили між країнами Східної та Західної Європи підштовхнула конкурентоспроможність західних фірм, що принесло значні вигоди для економіки в цілому. Однак, якщо для

деяких експортно-орієнтованих економічних систем, головним чином німецької, переваги інтеграції східноєвропейських економік у ланцюги поставок були величезними, для інших країн, головним чином Італії та Франції, інтеграція також принесла соціальні витрати через міграційні потоки та перенесення західноєвропейських виробництв до економік, де вартість праці була значно нижчою.

Населення східноєвропейських держав-членів становить п'яту частину населення ЄС. Це свідчить про переважну роль Західної Європи, що відображено також у представництві в Європейському парламенті. У наведеній нижче таблиці показано частку фінансової допомоги ЄС, яка на даний момент потрібна державам-членам ЄС, щоб досягти конвергенції доходів або наближення доходів країн з нижчим рівнем ВВП на душу населення до середнього рівня ЄС. У таблиці оцінка майбутніх потенційних потреб у чистій фінансовій підтримці ЄС для кожної з поточних 27 держав-членів отримана шляхом розрахунку розриву між доходом на душу населення в державі-члені та середнім рівнем ЄС (зменшено на коефіцієнт 10%), помноживши його на сукупність. За допомогою цього наближення ми припускаємо, що як тільки рівень доходу країни-члена досягне 90% від середнього рівня доходу в ЄС, подальша чиста фінансова підтримка не потрібна.

Крім того, припускаємо, що якщо розширення до України та інших поточних східноєвропейських країн-кандидатів і потенційних кандидатів збільшить кількість держав-членів до 36, потреба в чистій фінансовій підтримці закінчується, коли рівень доходу країни-члена досягне 80% від нового середнього рівня ЄС. Якщо припустити, що бюджет ЄС не зміниться, таблиця показує, як частка фінансової допомоги нинішнім країнам-членам суттєво зменшиться у разі нової хвилі розширення, навіть без (наразі політично малоймовірного) вступу Туреччини. Таке розширення також частково зменшило б перевагу Західної Європи в ЄС.

Джерело: Population data from Eurostat for 2022 except World Bank for Bosnia (2022), Moldova (2022), and Ukraine (2021). GDP per capita data from World Bank for 2022. Share of financial aid needs from author's calculations.

Рис. 3.6. Допомога країнам-членам ЄС відповідно до хвиль розширення

Під час нової хвилі розширення фінансова допомога нинішнім членам ЄС різко скоротиться.

Наразі Європейський Союз не має додаткового бюджету, здатного поглинути витрати та трансферти, необхідні для допомоги новим країнам-кандидатам. За нинішніх загальних рівнів бюджету розрив між середнім доходом країн-кандидатів і решти ЄС означає, що країни, які досі були одержувачами коштів ЄС, можуть не отримувати їх у майбутньому. Серед західноєвропейських країн лише Греція та Португалія отримують більше грошей від ЄС, ніж вони платять. Для деяких східноєвропейських держав-членів, зокрема Естонії, Словенії та Чеської Республіки, це може означати відхід від статусу країн, які отримують значні кошти. фінансова допомога чистим кредиторам. Якщо значне економічне зростання в Польщі та Угорщині збережеться, наприкінці десятиліття обидві країни також можуть припинити отримувати допомогу і навіть повинні будуть робити внески іншим.

Не певно, що Польща та Угорщина, які завжди критикують спільні інституції та більш інтегровану європейську федерацію, захочуть залишитися в союзі, якщо їм доведеться відмовитися від фінансових переваг, які вони зараз отримують. Гіпотеза про те, що прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан буде оподатковувати своїх громадян для передачі ресурсів в інші країни, нереалістична.

Для Європейського Союзу існує ризик активації відцентрових сил, які діють під поверхнею щонайменше десятиліття. Саме після кризи євро, після 2010 року [52], відносини між державами-членами стали менш співробітницькими. Концептуально управління цією кризою змусило принцип національної відповідальності переважати над принципом європейської солідарності. Країни, які зазнали фінансових труднощів, повинні були вдатися до жорстких реформ і значної економії як передумови до обіцянки допомоги від партнерів. Відносини між фінансово сильнішими та слабшими країнами набули антагоністичного характеру, який ніколи не був повністю вирішений.

Ситуація радикалізувалась із міграційною кризою 2015 року, коли принцип справедливого перерозподілу міграційних потоків був відкинтий через спротив більшості східних держав-членів. Відтоді прикордонний контроль залишився на місці, який мав бути лише тимчасовим. Якщо під час кризи євро антагонізм характеризувався як центр (Німеччина) проти периферії (країни, які отримували допомогу, були Греція, Іспанія, Португалія, Кіпр та Ірландія), то суперечка щодо міграції спричинила новий розподіл між Західною та Східною Європою. Проте ця суперечка набула значення, яке не було охоплено лише географією, а набуло характеру протистояння між цінностями: з одного боку, країни, які виступають за більш тісну європейську інтеграцію, а з іншого боку, ті, що захищають прерогативи національної держави. Націоналістична політика, особливо пов'язана з Орбаном, поширилася через географічні кордони, ставши предметом політичних дебатів у більшості країн. У деяких, починаючи з Італії, риторика про те, що Європа «залишила країну в спокої» у скрутний час, пішла на користь націоналістичним євроскептичним партіям, які зараз керують.

Здавалося, українська криза зміцнила згуртованість союзу завдяки спільним реакціям військового характеру та скоординованому управлінню надзвичайною енергетичною ситуацією. З лютого 2022 року Європейська Рада та Рада Європейського Союзу закликали росію негайно припинити війну. Лідери ЄС постійно вимагали від країни-агресора припинити військові дії, беззастережно вивести всі сили та військову техніку з України та повністю поважати територіальну цілісність, суверенітет і незалежність України. У відповідь на військову агресію ЄС значно розширив санкції проти країни-агресора, які діяли з 2014 року. Наразі ЄС продемонстрував єдність і силу та надав Україні необхідну гуманітарну, політичну, фінансову та військову підтримку.

Проте українська криза також спричинила гаряче протистояння всередині Європи, між країнами Східної Європи та рештою. Протягом 2022 року спроби Франції та Німеччини вести відкритий діалог з росією

гальмувалися протидією з боку країн Балтії. Останні націлені на значне військове скорочення росії, оскільки, якщо цього не станеться, вони побоюються, що стануть наступними жертвами агресивного експансіонізму москви. Новий процес розширення, хоч і необхідний, може поглибити приховану напруженість через збільшення кількості країн, які не погоджуються з поглядами старих держав-членів. У промові на конференції в Братиславі Макрон [53] продемонстрував усвідомлення необхідності подолання дистанції між «старими» та «новими» державами-членами, визнавши, що Європі досі бракувало узгодженості: «Ми надали недостатні гарантії певним країнам на наших кордонах. Ми не вступали з росією в безпековий діалог для себе. Зрештою, ми делегували цей діалог НАТО, що, ймовірно, було не найкращим засобом для успіху. І в той же час ми не позбулися залежності від росії, зокрема в енергетичній сфері, і навіть продовжували її збільшувати. Отже, ми повинні бути чіткими щодо себе».

Країни Західної Європи чітко бачать, що центр ваги пріоритетів Європейського Союзу змістився на Схід. Країни Східної Європи, однак, не є цілісною групою. Польща та Угорщина знаходяться на протилежних полюсах відносин Європи з росією, причому Варшава очолює фронт країн, які хочуть жорсткої конфронтації з Москвою, тоді як Будапешт виступає проти навіть найсміливіших санкцій проти російського уряду. Розбіжності призвели до знищення так званої Вишеградської групи, політичного альянсу Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини. У 2015 році після російської агресії в Криму дев'ять країн Східної Європи (Болгарія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія та Словаччина) утворили нову групу під назвою «Бухарестська дев'ятка», яка 22 лютого 2023 року, саміт із президентом США Джо Байденом і генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом, зайняв стратегічну позицію, відмінну від решти Європи. Хоча Орбан продемонстрував свою недовіру до ініціативи, група разом підписала декларацію, закликаючи до посилення військової присутності НАТО на східному фланзі альянсу.

Однак навіть ця друга група східноєвропейських країн виявилася розділеною у своїй солідарності з Києвом, коли деякі уряди заборонили імпортувати зерно з України, щоб захистити місцевих виробників. У цьому кроку, який став шоком для Європейської комісії, Польща, Угорщина, Словаччина та Болгарія припинили імпортувати зерно та інших продуктів харчування з України та дали зрозуміти в Брюсселі, наскільки суперечливою може стати інтеграція України до єдиного європейського ринку. Польща та Словаччина, рішучі прихильники військової самооборони України, виявилися не готовими поступитися своїми економічними перевагами настільки, щоб поставити під сумнів одну з найпередовіших європейських федеральних політик (оскільки в ЄС торгові рішення делеговані Брюсселю).

У березні 2023 року Литва, одна з країн Балтії, виступила проти спільної європейської позиції щодо відступу від санкцій проти експорту добрив із сусідньої Білорусі, які важливі для країн, що розвиваються, щоб запобігти продовольчій кризі. Офіційні особи у Вільнюсі стверджували, що будь-яке послаблення санкцій зіграло б на руку білоруському лідеру, близькому соратнику Росії. Крім того, між різними країнами Східної Європи існують сильні антагонізми, пов'язані з проектами майбутнього будівництва інфраструктури для транзиту товарів і сировини.

Проблема інтеграції України виходить за рамки матеріальних потреб. Європейська допомога Україні базуватиметься на встановленні належного управління в Києві, боротьбі з корупцією та забезпеченні поваги до верховенства права. Ці передумови є чутливими питаннями для ЄС, який стикається з проблемами щодо дотримання верховенства права в Польщі та Угорщині, а також структурних реформ, здійснених деякими західними урядами (серед інших Італією). ЄС також має зіткнутися з труднощами, пов'язаними з узгодженням того, яка нова інфраструктура зв'язуватиме Україну з іншими європейськими державами-членами, або який промисловий сектор економіки має бути привілейованим. Величезний потенціал України для експорту сільськогосподарської продукції може стати серйозною

проблемою для Франції та інших субсидованих виробників. Європейська військова присутність в Україні, включаючи використання нових технологій, також викликала б занепокоєння деяких сусідніх країн ЄС.

Виклик інтеграції України в ЄС вимагає від Європи більш оперативного та ефективного прийняття рішень щодо питань, що становлять спільний інтерес. У цьому відношенні політична фрагментація за національними інтересами є очевидною проблемою, і необхідно просувати певну форму інституційної інтеграції. Відсутність об'єднаного блоку в Східній Європі виправдовує надію Франції та Німеччини реформувати спільні інституції ЄС, зробивши процес прийняття рішень в ЄС більш ефективним через механізми голосування кваліфікованою більшістю та пов'язавши економічну допомогу з дотриманням верховенства права — чим є Польща та Угорщина звинувачують у порушенні.

Ця стратегія має принаймні дві проблеми. Перше стосується саме верховенства права, яке також надихає Копенгагенські критерії, що регулюють вступ країн-кандидатів до Європейського Союзу. Якщо приєднання України має бути значно прискорене, критерії не можна буде застосовувати суворо, і це також зніме тиск з Варшави та Будапешта, послаблюючи франко-німецькі важелі впливу на країни, які мають погляди, які не узгоджуються з демократичними цінностями Європи.

Друга проблема – європейські фінансові ресурси обмежені. ЄС має довгостроковий бюджет, який також називають багаторічною фінансовою програмою, тобто семирічний план витрат, який дозволяє ЄС планувати та інвестувати в довгострокові проекти. З 1,07 трлн євро (приблизно 1,27 трлн дол. США за ставками 2018 року), виділених на період 2021-2027 рр., найбільші частини присвячені сільському господарству та регіональному розвитку або згуртованості. На ці два зрізи безпосередньо вплине необхідність інтеграції української економіки в єдиний ринок. Залишок поточного європейського бюджету призначений на поточні витрати на функціонування профспілки, зарплати та комунальні послуги. Лише в травні

минулого року було вирішено, що нова стаття, яка має незначний розмір, але величезну символічну силу, не буде додана до цих витрат: сотні мільйонів євро у вигляді процентних витрат на нещодавно спільний борг, який фінансує величезні проекти допомоги, розпочаті після рецесії, викликані пандемією COVID-19. Це перший випадок, коли значний європейський борг був об'єднаний, і дуже важливо не дозволити його вартості стати предметом політичних дебатів, розділяючи кредиторів і боржників у часи фінансових обмежень. (Ці наслідки актуальні для італійського уряду, який думав про створення унікальної зв'язуючої позиції між східними країнами, які мають однакові націоналістичні настрої, та західними країнами, які мають схожі економічні інтереси.) Труднощі Європи з постачанням боєприпасів в Україну є лише одним із симптомів браку спроможності знайти фінансові та промислові ресурси для допомоги Україні

На цьому тлі української інтеграції необхідно було б якомога швидше збільшити розмір спільного європейського бюджету.

Така можливість з'явилася в червні, коли планувався перегляд багаторічної фінансової програми, рамки спільних фінансових зобов'язань. 20 червня Європейська Комісія запропонувала «посилити» бюджет ЄС: «Вирішення численних викликів підштовхнуло ресурси бюджету ЄС до межі виснаження, перешкоджаючи спроможності бюджету ЄС вирішувати навіть найнагальніші виклики». Серед пріоритетів комісія перш за все назвала «Український механізм, заснований на грантах, позиках і гарантіях, із загальною потужністю 50 мільярдів євро [приблизно 55,7 мільярдів доларів] на період 2024-2027 років для задоволення негайних потреб України, відновлення та модернізації. на шляху до ЄС». Проте досі жодного разу не траплялося, щоб європейський бюджет переглядався до кінця бюджетного періоду, і тому безперечно, що будь-яка пропозиція щодо збільшення бюджету викличе дуже конфронтаційну дискусію з невизначеним результатом.

Саме брак фінансових ресурсів змушує Європейську Комісію просувати такий символічний і відносно недорогий (у короткостроковій перспективі) акт, як офіційне відкриття процесу вступу України. У своїй нещодавній поїздки до Києва фон дер Ляєн закликала український уряд якомога швидше прискорити реформи, щоб формально відповідати Копенгагенським критеріям у короткостроковій перспективі.

Політичні інвестиції ЄС у вступ України є надто сильними, щоб їх можна було повернути назад. Однак зміни в європейських політичних і фінансових відносинах, спричинені розширенням союзу на схід, уже ставлять дуже гострі питання щодо політичної та фінансової стабільності самого союзу.

Щоб уникнути ризиків, пов'язаних із розширенням, Франція та Німеччина повинні досягти згоди щодо своїх відносин із країнами Східної Європи та вжити сміливих ініціатив. У своєму коаліційному контракті від грудня 2021 року уряд Німеччини мав дуже амбітний план реформ ЄС. Канцлер Олаф Шольц запропонував скликати Європейську конвенцію для серйозної реформи функціонування ЄС. Конвенція була задумана як продовження Конференції про майбутнє Європи, яку Єврокомісія започаткувала перед війною в Україні. Розбіжності з кількох питань між Німеччиною та Францією змусили Шольца перейти до менш амбітної програми реформування Європейського Союзу, можливо, без зміни його установчих договорів. І Париж, і Берлін погодилися з тим, що інституційні реформи ЄС повинні передувати розширенню, і зараз вони зосереджені на прийнятті механізму голосування кваліфікованою більшістю, який би сприяв виробленню спільної позиції з питань фінансової та зовнішньої політики. У тексті спільної декларації від 22 січня 2023 року Шольц і Макрон заявили, що:

«Щоб зміцнити ЄС як геополітичного актора та підготувати ЄС до майбутніх розширень, нам потрібно працювати над реформою європейських інституцій. Для функціонування розширеного Європейського Союзу ми маємо забезпечити ефективне прийняття рішень, враховуючи також

очікування громадян, висловлені під час Конференції про майбутнє Європи. Ми обговорюватимемо конкретні пропозиції щодо зміцнення спроможності ЄС діяти як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, а також з нашими партнерами в Європейському Союзі, щоб прокласти шлях для дискусій щодо належного функціонування ЄС у найближчі роки. Наші країни відкриті до перегляду договорів, якщо це необхідно для досягнення цілей, які ми перед собою поставили, і за умови досягнення консенсусу серед 27 держав-членів ЄС».

У короткостроковій перспективі Франція та Німеччина хочуть розширити сфери голосування кваліфікованою більшістю в раді, щоб подолати існуючі тупики, наприклад у певних сферах спільної зовнішньої політики та політики безпеки та оподаткування. З цією метою вони виступають за використання так званих «перехідних положень», які дозволяють уникнути одностайності в деяких сферах, а також механізми «конструктивного утримання». Вони також не виключають «розширеного співробітництва» між групами країн, процедури, за якою принаймні дев'яти державам-членам ЄС дозволяється встановлювати розширену інтеграцію або співпрацю в сфері в рамках структур ЄС, але без участі інших членів. Ефективність загальних процедур прийняття рішень сьогодні є абсолютно недостатньою, але модифікація механізму голосування може не зробити його більш функціональним, водночас підвищуючи внутрішній антагонізм усередині ЄС.

Інституційні вдосконалення мають важливе значення для ЄС, але їх не можна відокремити від використання його ресурсів. ЄС потребує більших власних фінансових ресурсів; вони повинні створити європейську спроможність щодо витрат і оподаткування, щоб зміцнити свій бюджет до того, як відбудеться розширення Союзу за участю України та інших країн Східної Європи. Щоб це стало можливим, ЄС потребує інституцій, які, на думку європейських громадян, є відповідальними розпорядниками їхніх грошей, а також для політичного вибору на першому етапі. Механізм

голосування кваліфікованою більшістю не вирішить проблеми аналізу, відбору та реалізації необхідних спільних проектів. Без прогресу в політичній інтеграції.

Висновки до третього розділу

Прогнози соціально-економічного розвитку ЄС та України свідчать про необхідність подальших кроків політики ЄС щодо України: перейти від військової підтримки до нової архітектури європейської безпеки, провести в Україні реформи, необхідні для вступу до ЄС, зокрема, стосовно верховенства права, забезпечити фінансування та участі біженців, що повертаються, забезпечити створення ефективного, зеленого та суверенного Європейського Союзу, переглянути зовнішні відносини ЄС.

Підсумовуючи треба зауважити, зовнішнє середовище та ризики з ним пов'язані формують передмови розвитку ЄС та України в найближчу короткострокову перспективу. Це відповідно пливає і на характер динаміки соціально-економічного розвитку, на рівень інфляції та безробіття, формуючи дефіцит бюджету та посилюючи боргове навантаження на економіки країн. Однак, при цьому як свідчать проаналізовані прогностичні оцінки ситуації вирівнюється та відмічається покращення по багатьох показниках. Для України подальший розвиток залежатиме від тривалості війни та інтенсивності інтеграційної співпраці з країнами ЄС.

Виклики для України на шляху до членства в Євросоюзі полягають у наступному:

По-перше, на тлі екзистенційних викликів Об'єднаній Європі в Брюсселі давно й впевнено обрали стратегію задіяння найпотужнішого інструменту впливу та формування нових регіональних реалій — розширення Євросоюзу. В ЄС свідомо йдуть до створення умов для нової хвилі розширення, яка, згідно із задумом європейських стратегів, має нівелювати імперські амбіції Кремля у стратегічній перспективі. Брюссельська бюрократія складна й інертна. Проте

коли в її кабінетах панує чітко визначена мета та стратегічне бачення, зупинити цей “потяг” надзвичайно складно.

По-друге, суто з бюрократичного погляду рішення про статус країни-кандидата на членство в ЄС далось Україні досить швидко.

Сьогодні в контексті Євроради стало очевидним, що міф про так званий турборежим вступу до Євросоюзу розвіявся. Шлях до членства — це виснажливий процес, де від кандидата очікують не порожніх слів і обіцянок, а результативних і ефективних системних дій, які дуже ретельно аналізуватимуть не лише експерти Єврокомісії, а й політики в кожній із європейських столиць.

Також потребує відповідних змін і комунікаційна стратегія. Адже популістичні та нереалістичні заяви представників влади не лише спотворюють реальність і породжують завищені очікування в українському суспільстві, а й дратують наших партнерів. І що найнебезпечніше, нереалізовані завищені очікування створюють зручне тло для різних ПСО агресора та розхитування українського суспільства зсередини.

По-третє, завдання української дипломатії — сприяти формуванню консенсусу держав-членів ЄС на кожному етапі переговорів. Тому роботу потрібно вести не лише з Єврокомісією, а й із кожною європейською столицею.

І наостанок: серед чинників, що впливатимуть на перспективи й темпи вступу України до Європейського Союзу, залишається реформування самого ЄС.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження особливостей соціально-економічного розвитку України в контексті приєднання до Європейського Союзу, було проаналізовано теоретичний базис процесів регіональної економічної інтеграції, визначено закономірності соціально-економічного розвитку ЄС та України, оцінено зовнішньоторговельне співробітництво України з країнами ЄС, виокремлено напрями співпраці в умовах війни, надано прогностичні оцінки економічного розвитку країн ЄС та України, проаналізовано виклики від розширення ЄС для Європи та України.

Підсумовуючи варто зазначити, що однією з важливих характеристик глобалізації, що розвивається, є помітне зростання світового виробництва та торгівлі. Швидка глобальна інтеграція призвела до значного економічного зростання, особливо в індустріально розвинутих країнах, а також у країнах, що розвиваються з орієнтованою на зовнішню економіку та торговельною політикою.

ЄС є ключовим партнером для країн, що розвиваються, які прагнуть розширити та зміцнити свою торговельну політику стійким шляхом, зокрема для України. Допомога ЄС для торгівлі також підтримує регіональну інтеграцію через багатокраїнні програми, зосереджені на переговорах та реалізації регіональних торговельних угод, а також на підтримці ключових регіональних ланцюгів створення вартості. Допомога ЄС у спрощенні торгівлі, яка підтримує впровадження Угоди про спрощення процедур СОТ, спрямована на виконання положень ТФА, для яких країни-партнери потребують допомоги.

ЄС є найбільш єдиним ринком, що має 440 млн. споживачів, з прозорими правилами та регуляторними нормами; в ЄС створене безпечне правове інвестиційне середовище, що характеризується найбільшим рівнем відкритості у світі. За 2022 р. ВВП на душу країн ЄС дорівнює 37433 дол., що в 2,9 рази вище за середньосвітовий показник та 8,3 рази вище за показник по Україні. До п'ятірки країн з найбільшим розміром економіки належать Німеччина, Франція,

Італія, Іспанія та Нідерланди, сумарно в цих країнах створюється 67,71% ВВП Європейського Союзу. Показник ВВП України за даними 2022 р. складає 160,5 млрд., що на 20% менше 2021 р., що обумовлено початком війни. В цілому динаміка ВВП починаючи з 2015 р. є зростаючою, порівняно з 2015 р. у 2021 р. ВВП збільшився в 2,2 рази. Якщо б позиціонувати Україну серед країн ЄС, то за даними 2022 р. вона б займала 18ту сходинку після Угорщини, ВВП якої складає 177,3 млрд. дол. США, тобто смарний ВВП України є більшим за показник 10 найменших економік ЄС.

Одним із пріоритетних векторів розвитку ЄС на сьогодні є розвиток сильної Європи у глобальному просторі, що можливо за умови забезпечення безпеки громадян, стійкої, конкурентоспроможності та життєздатної економіки.

Оцінка позицій країн ЄС у ключових рейтингах показала, що вони знаходяться в перших 50% рейтингу країн світу за легкістю ведення бізнесу, зокрема в першій десятці Данія та Швеція; в рейтингу економічної свободи всі країни ЄС (за винятком Греції) знаходяться в перших 50%, зокрема Ірландія, Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія та Швеція входять до першої десятки; за рейтингом стійкої конкурентоспроможності переважна більшість країн ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу країн світу, у тому числі Швеція, Фінляндія, Данія, Франція та Словенія входять до першої десятки рейтингу; всі країни ЄС входять до 40 найбільш глобалізованих економік світу, зокрема Нідерланди, Бельгія, Швеція, Німеччина, Австрія, Данія, Фінляндія та Франція в десятці найбільш глобалізованих країн.

Україна значно поступається країнами ЄС, займаючи слабкіші позиції в рейтингах, що аналізуються, зокрема займає 64 місце в рейтингу легкості ведення бізнесу, оцінка України є на 10,4% вищим за середньосвітовий індекс легкості ведення бізнесу, що свідчить про те економіка України має більш сприятливі умови для введення бізнесу порівняно зі світом. Україна, так же як і Греція, є країною з переважно невільною економікою. Україна займає 44 місце за рівнем глобалізованості, має оцінку за індексом на 19,5% вищу за середньосвітовий показник.

Згідно Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік загальний прогрес виконання Угоди збільшився з 63% у 2021 р. до 72% у 2022 р., тобто на 9%.

Війна дуже сильно вплинула на торгівлю України з ЄС. Розвинуті економічні зв'язки з ЄС до початку російського повномасштабного вторгнення та логістичні обмеження спровокували стрімке поглиблення орієнтації України на ЄС, зокрема на найближчих сусідів – Польщу, Румунію, Угорщину, Словаччину, Болгарію. Водночас відбулась перебудова товарних потоків – в експорті домінуючу роль зайняв експорт товарів сільського господарства та харчової промисловості, в імпорті – мінеральні палива

Від початку російської агресії ЄС та його фінансові установи мобілізували понад 40,6 млрд євро для підтримки загальної економічної, соціальної та фінансової стійкості України у вигляді макрофінансової, екстреної та гуманітарної допомоги, бюджетної підтримки і кризового реагування.

Ще одним напрямком співробітництва є підтримка з боку країн ЄС вимушених мігрантів з України. За кордоном загалом перебуває трохи більш як 5 млн українських переселенців, із них майже 4,7 млн – у країнах Європи. При цьому найбільше українців перебуває в Німеччині, Польщі та Чехії.

Прогнози соціально-економічного розвитку ЄС та України свідчать про необхідність подальших кроків політики ЄС щодо України: перейти від військової підтримки до нової архітектури європейської безпеки, провести в Україні реформи, необхідні для вступу до ЄС, зокрема, стосовно верховенства права, забезпечити фінансування та участі біженців, що повертаються, забезпечити створення ефективного, зеленого та суверенного Європейського Союзу, переглянути зовнішні відносини ЄС.

Підсумовуючи треба зауважити, зовнішнє середовище та ризики з ним пов'язані формують передмови розвитку ЄС та України в найближчу короткострокову перспективу. Це відповідно пливає і на характер динаміки соціально-економічного розвитку, на рівень інфляції та безробіття, формуючи дефіцит бюджету та посилюючи боргове навантаження на економіки країн.

Однак, при цьому як свідчать проаналізовані прогностичні оцінки ситуації вирівнюється та відмічається покращення по багатьох показниках. Для України подальший розвиток залежатиме від тривалості війни та інтенсивності інтеграційної співпраці з країнами ЄС.

Виклики для України на шляху до членства в Євросоюзі полягають у наступному: по-перше, на тлі екзистенційних викликів Об'єднаній Європі в Брюсселі давно й впевнено обрали стратегію задіяння найпотужнішого інструменту впливу та формування нових регіональних реалій — розширення Євросоюзу. В ЄС свідомо йдуть до створення умов для нової хвилі розширення, яка, згідно із задумом європейських стратегів, має нівелювати імперські амбіції Кремля у стратегічній перспективі. Брюссельська бюрократія складна й інертна. Проте коли в її кабінетах панує чітко визначена мета та стратегічне бачення, зупинити цей “потяг” надзвичайно складно; по-друге, суто з бюрократичного погляду рішення про статус країни-кандидата на членство в ЄС далось Україні досить швидко, сьогодні в контексті Євроради стало очевидним, що процес потребуватиме набагато більше часу; по-третє, завдання української дипломатії — сприяти формуванню консенсусу держав-членів ЄС на кожному етапі переговорів. Тому роботу потрібно вести не лише з Єврокомісією, а й із кожною європейською столицею. Серед чинників, що впливатимуть на перспективи й темпи вступу України до Європейського Союзу, залишається реформування самого ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Economic Integration Definition and Real World Example. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-integration.asp#citation-9>
2. Developing Indicators for Regional Economic Integration and Cooperation
Singapore Economic Review, Forthcoming Asian Development Bank Regional
Economic Integration, Working Paper No. 33
3. Sean Burges. Economic integration.
URL: <https://www.britannica.com/money/topic/economic-integration/The-political-factor>
4. Suarez-Villa. Roura Regional economic integration and the evolution of
disparities. Suarez-Villa, R. Juan, R. Cuadrado. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1056819023020262>
5. Echols M.A. Regional economic integration - Int'l L., 1997 URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/intlyr31&div=41&id=&page=>
6. Free trade agreements: What is an FTA and what are the benefits? By
Matthew Grimson URL: <https://www.abc.net.au/news/2014-04-07/free-trade-agreement-explained-bilateral-fta-tpp/5371314>
7. Mayank Chaturvedi. Regional Trading Blocs and Economic Integration URL: <https://chaturvedimayank.wordpress.com/2017/10/28/regional-trading-blocs-and-economic-integration/>
8. Shahriar Kabir, Ruhul A. Salim. Regional Economic Integration in ASEAN:
How Far Will It Go?/ Kabir Shahriar, A. Salim Ruhul//Journal of Southeast Asian
Economies Vol. 31, No. 2, Country Focus on "Integrating Myanmar into the Global
Economy" (August 2014), pp. 313-335 (23 pages)
9. Josef C. Brada, Jose A. Mendez. Regional Economic Integration and the
Volume of Intra-Regional Trade: A Comparison of Developed and Developing
Country Experience URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6435.1983.tb00004.x>

10. Reza Moghadam. Europe's Road to Integration/ Moghadam R. // FINANCE & DEVELOPMENT, March 2014, Vol. 51, No. 1

11. Free trade agreements: What is an FTA and what are the benefits? By Matthew Grimson URL: <https://www.abc.net.au/news/2014-04-07/free-trade-agreement-explained-bilateral-fta-tpp/5371314>

12. European Commission, 2017. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Boosting growth and cohesion in EU border regions, Brussels, COM(2017) 534 final, 20.9.2017

13. Camagni, R., Capello, R., Caragliu, A. and Toppeta, A., 2017. Quantification of the Effects of Legal and Administrative Border Obstacles in Land Border Regions. Final Report, Expert contract number 2016CE160AT091. Luxembourg: Publications Office of the European Union

14. Maucorps A. Chart of the month: The role of capital regions in CESEE./ A. Maucorps// wiiw Monthly Report, No. 06/2022. Vienna: wiiw, pp. 7-8

15. Federico Steinberg. The Next Steps in EU Economic Integration URL: <https://www.csis.org/analysis/next-steps-eu-economic-integration>

16. Ваврищук В.В. Концентрація експорту та внутрішньогалузева торгівля України: кількісні оцінки. / В.В. Ваврищук // Наукові записки НаУКМА. - 2005. - Т. 44 : Економічні науки. - С. 42-46.

17. Дьяченко О.В. Організація статистичних спостережень у сфері зовнішньої торгівлі товарами в Україні / О.В. Дьяченко // Статистика України. – 2006. – №3. – С. 4–8.

18. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: [підручник] / А.М. Єріна, Д.Л. Єрін. – К.:КНЕУ, 2014. – 348 с.

19. Пархоменко Н. О. Вплив тенденцій розвитку глобального середовища на діяльність бізнес-систем. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2020. No 12. С. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-05>.

20. Doing business URL: <https://archive.doingbusiness.org/ru/rankings>

21. The Global Sustainable Competitiveness Index URL: <https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index>
22. Index of Economic Freedom URL: <https://www.heritage.org/index/>
23. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/>
24. An EU approach to enhance economic security. The European Commission. 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3358
25. Doing Business Data . World Bank Group, 2023. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/data>
26. Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation URL: <https://www.heritage.org/index/>
27. The Global Sustainable Competitiveness Index Report <https://www.politico.com/f/?id=00000184-d344-da2c-a3af-fb66c4150000>
28. KOF Globalisation Index URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
29. Інвестиції в добробут Європи. Європейська комісія, 2023. Режим доступу: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2023/investing-europes-prosperity_uk
30. Association Agreement Implementation Report for 2022. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf
31. Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України. Слово і діло. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>
32. Яковюк І.В., Єфремова К.В., Новіков Є.А. Економічна безпека і роль колективного Заходу у поствоєнному відновленні України. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38).С. 19-26. DOI 10.37772/2518-1718-2022-2(38)-2.

33. Яковюк І.В., Туренко А.Ю. Конфіскація російських активів для відновлення України: правові проблеми реалізації. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161.

34. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? *Українська правда*. Режим доступу:

<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>

35. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. Укрінформ. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>

36. Economic forecasts. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts_en

37. Інфляційний звіт НБУ. Жовтень 2023 р. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2023-roku>

38. Autumn 2023 Economic Forecast: A modest recovery ahead after a challenging year. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/autumn-2023-economic-forecast-modest-recovery-ahead-after-challenging-year_en

39. ЄС-Україна 2035. СТРАТЕГІЧНИЙ ФОРСАЙТ-АНАЛІЗ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО ЄС ТА УКРАЇНИ. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2023\)747454](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2023)747454)

40. EU Solidarity with Ukraine. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_en

41. European Council. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>

42. North Atlantic Treaty Organization. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm

43. Ukraine needs long-term security. <https://twitter.com/vonderleyen/status/1679011791374807042?s=20>

44. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>

45. Europe is at a crossroads. <https://www.axios.com/2022/05/09/macron-ukraine-eu-membership-decades>

46. Prodi does not exclude Ukraine joining the EU <https://euobserver.com/eu-political/10593>

47. Ukraine is important to Europe as a source of economic growth and energy security, as well as a bridge to Russia. https://www.romanoprodi.it/articoli/ukraine-is-important-to-europe-as-a-source-of-economic-growth-and-energy-security-as-well-as-a-bridge-to-russia_7238.html

48. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>

49. EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020D2053>

50. Growing together: enlargement – a positive sum game economically, enlargement has benefitted all eu member states. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/eu_dg_enlarg_info_5_dc.pdf

51. Mateusz Morawiecki at Heidelberg University - "Europe at a historic turning point" <https://www.gov.pl/web/primeminister/mateusz-morawiecki-at-heidelberg-university---europe-at-a-historic-turning-point>

52. Carlo Bastasin. Saving Europe. Anatomy of a Dream.

<https://www.brookings.edu/books/saving-europe-new-and-expanded-edition/>

53. Globsec Summit in Bratislava. <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2023/06/01/globsec-summit-in-bratislava>